Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

RADOVI III, knj. 2.

Babić, Anto

1955

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/items/19483216-000b-4562-9449-ba3da0a5dff4

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

NAUČNO DRUŠTVO NR BOSNE I HERCEGOVINE

RADOVI

KNJIGA III

ODJELJENJE ISTORISKO-FILOLOŠKIH NAUKA

Knjiga 2

ANU BiH АНУ БиХ

SARAJEVO
1955

Gregor Črcmošnik

OSTACI ARHIVA BOSANSKE FRANJEVAČKE VIKARIJE

(Primljeno na sjednici Odeljenja istorisko-filološk.h nauka 11.V.1955 g.)

Ako bi naučni radnik prilikom proučavanja franjevačkog reda u Bosni bio zavisan od arhivskog materijala, što ga čuvaju franjevački samostani u Bosni, zlo bi prošao. U našim samostanima našao bi materijala samo za novi vijek, dok za srednji vijek nema u nj.ma sačuvano ništa, kao da u srednjem vijeku nisu ni postojali. A ipak se zna kakvu su ulogu franjevci i u srednjem vijeku odigrali ne samo u vjersko-kulturnom, nego i u političkom životu Bosne srednjega vijeka.

1. Sudbina arhiva Bosanske vikarije

Zna se, da je Bosanska franjevačka vikarija primala od pojedinih papa više privilegija-bula nego ijedna druga franjevačka vikarija širom svijeta, a danas od svih tih mnogobrojn'h bula u bosanskim samostanima nema ni traga. Do kraja srednjega vijeka pape su izdale Bosanskoj vikariji neposredno ili posredno (t.j. o stvarima, koje su se ticale Bosanske vikarije samo posredno, al: je vikarija o tome ipak bila izvještena posebnom bulom) otprilike 150 bula, a od toga znatnog broja u Bosni nije sačuvano baš ništa.

U franjevačkom samostanu u Gyöngyösu u Mađarskoj sačuvano je počevši od 12 januara 1415 u svemu 16 bula, adresiranih Bosanskoj vikariji,[1]) ali kada se pobliže zagleda, vid: se da se od tih bula 14 odnosi na čisto lokalne ugarske stvari — treba naime držati na umu, da Bosanska vikarija u srednjem vijeku ne obuhvata samo čistu Bosnu, nego cijel: Balkan i Ugarsku — jedino dvije bule (Fermendžin 853 i 1160) odnose se i na ugarske i na bosanske stvari. Na taj su, dakle, način sačuvana u Gyöngyösu dva originalna dokumenta za istoriju bosanskih franjevaca odn. Bosne.

Isto tako stoji sa dokumentima sačuvanim u franjevačkom samostanu u Trsatu kod Rijeke, gde se nalazi 25 originala između godina 1431 i 1515. Gotovo svi tiču se samo lokalnih prilika Istre i Hrvatskog Primorja, koje je također potpadalo pod Bosansku vikariju.

---

[1]) To su Fermendžin E., Acta Bosnae potissimum ecclesiastica (Monumenta s.h.S.M. knj. 23, Zagreb 1892) br. 549, 572, 617, 660, 742, 744, 745, 757, 760, 772, 779, 789, 803, 851, 853 i 1160.

Sve ostale mnogobrojne bule, izdate bosanskim franjevcima, nisu poznate u originalu i nisu objavljivane po originalima, nego na osnovi papskih registara, koji su se sačuvali u vatikanskom arhivu. Najstarije izdanje bosanskih bula nalazi se u monumentalnim Waddingovim analima franjevačkog reda,[1]) ali ono nije potpuno. Znatnu dopunu Waddingovim analima daju zbirke Aug. Theinera, Monumenta Hungariae i Monumenta Slavorum meridionalium.[2]) Iz ovih velikih zbiraka crpli su materijal za svoje zbirke p. Fr. Flor. Nedić za svoja »Monumenta privilegiorum, concessionum, gratiarum et favorum Bosnae Argentinae« (Vukovar 1886) i p. Eusebij Fermendžin za svoja Acta Bosnae. Obje zbirke imaju nedostataka. Nedić, doduše, objavljuje bule u cjelini, ali je iz Waddinga i iz Theinera sakupio samo najvažnije, te je na taj način njegova zbirka veoma nepotpuna, dok Fermendžinova zbirka sadrži sve bule, ali u cjelini samo one, koje nisu objavljene ni u Waddingu ni u Theineru, a tih srazmjerno nije mnogo. On onih koje su objavili Wadding i Theiner, Fermendžin daje samo regesta. Dobar regest bi morao potpuno nadoknaditi original, ali Fermendžinovi regesti vrlo često ispuštaju bitne dijelove originalnih bula, tako da je naučni radnik uprkos Fermendžinovoj zbirci i dalje upućen na Waddinga i Theinera, a ta rijetka izdanja nema ni svaka veća biblioteka, kamoli naše većim dijelom veoma skromne biblioteke. Kao što je već napomenuto, ni Waddingova ni Theinerova, a ni od njih zavisne Nedićeva i Fermendžinova zbirka, ne osnivaju se na originalima, nego na registrima vatikanskog arhiva. Originali bula, osim ona dva-tri u Gyöngyösu i Trsatu, nisu uopće poznati, tako da se dobiva utisak, kao da je sav srednjevjekovni arhivski materijal bosanskih franjevaca propao.

Srećom to nije sasvim tačno. Neznatni ostaci arhivalija bosanskih franjevaca sačuvali su se, i to u franjevačkom samostanu u Ljubljani.[3]) Na kakav su način te bosanske bule dospjele u Ljubljanu, ne može se sa tačnošću konstatovati, ali se može sa vjerovatnošću nagađati. Iz bule Pavla II od 11 jula 1469[4]) vidi se, da su bosanski franjevci za vrijeme

---

[1]) Wadding A. R. P. Luca, Hibernus, Annales Minorum seu trium ordinum a. s. Francisco institutorum. Prvo izdanje ovog djela izašlo je god. 1625 u Lyonu u Francuskoj. U mome radu služio sam se trećim izdanjem, koje je izašlo godine 1932 i 1933 u Ad Claras Aquas kod Firenze. Treće izdanje ima na marginama konkordancije sa prvim izdanjem, tako da se svaki citat iz prvog izdanja može lako pronaći u trećem i obratno

[2]) Theiner Aug., Vetera monumenta Hungariam sacram illustrantia. II Romae 1859, i Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia. I, Romae 1863.

[3]) Kustos p. dr. Roman Tominec me je upozorio na njih i išao mi prilikom obrade u svemu na ruku, na čemu mu toplo blagodarim. Ranije je bio naš materijal poznat saradniku Smičiklasovog Codex Diplomaticus, ali je on upotrebio samo naš br. 1 i transumpt od 3 i 4, a ispustio je br. 2 i 5 (do ostalih Cod. dipl. nije ni došao).

[4]) Objavljena u celini od Nedića, Monumenta, str. 113, od Fermendžina pod br. 1142 samo nepotpun regest. Opis originala ove bule v. pod našim br. 17.

panike god. 1463, kada su Turci u brzom naletu osvojili Bosnu, uspjeli da iz bosanskih samostana iznesu i spasu u samostane susjednih zemalja Dalmacije, Slavonije i Ugarske gotovo sve vrednije stvari »metuentes periculum perditionis librorum, calicum, paramentorum aliorumque ornamentorum et rerum predictarum, nec non privilegiorum, indultorum et literarum apostolicarum, ipsis domibus et Vicario ac Fratribus concessorum, illa fere omnia de domibus predictis ad diversas alias domos dicti ordinis detulerunt..... quaedam in regno Hungarie et quaedam in Dalmatia, alia vero in Sclavonia aliisque partibus«.[1]) Tom prilikom mora da je jedan dio papskih bula dospio u neki samostan, koji je god. 1514, prilikom diobe provincije Bosne na užu provinciju Bosna Argentina i od nje odvojenu provinciju Bosna—Croatia, potpao pod provinciju Bosna—Croatia, a kasnije pod provinciju Carniola—Kranjska, kao na pr. samostan u Samoboru. Tim putem bi bilo razumljivo, da su arhivalije bosanskih franjevaca dospjele u centralni arhiv kranjske provincije u franjevačkom samostanu u Ljubljani, gdje su se sačuvale.

Franjevački samostan je dobio te arhivalije oko godine 1680. To se može zaključiti na osnovi bule Siksta IV od 12 augusta 1473 (naš broj 18). Njome se dozvoljava bosanskim franjevcima da primaju poklone nekretnina izvan Bosne na tlu kraljevine Hrvatske (»između Save i Drave«). Neko je bio zainteresiran da posjeduje ovjerovljeni prepis bule — možda je to bio vikarijat provincije Bosna—Croatia, da bi se mogao u slučaju potrebe služiti njime. Transumpt je napravio 20 septembra 1681 javni ljubljanski notar Dr. Carolus de Georgio u Ljubljani. Nepoznatim načinom transumpt je dospio u ruke istoričara Radoslava Lopašića, a taj ga je dao na raspolaganje Fermendžinu, koji ga je objavio u svojim Acta Bosne pod br. 1151 str. 280. Prema tome se original bule god. 1681 nalazio već u Ljubljani, a tu se nalazi i danas (v. naš br. 18).

Otprilike u isto doba, samo se ne zna da li prije ili poslije prenosa, neko je sve ove bule katalogizirao i na njihovu poledinu napisao kratak sadržaj i arhivski broj. Rukopis ovoga arhivara ukazuje na kraj XVII stoljeća, ali, kao što je već napomenuto, ne može se reći, da li je katalogizacija provedena prije ili poslije prenosa u Ljubljanu ili možda prilikom samoga preuzimanja u Ljubljani. Najveći broj od te ruke XVII stoljeća nosi bula Lava X od 1 oktobra 1515 (Fermendžin br. 1197; v. naš br. 22), naime broj 40. Prema tome je od ukupnog broja od oko 150 bosanskih franjevačkih bula dospjelo u Ljubljanu 40 komada. Naša bula Inocencija VI od 28 juna 1357 (v. naš br. 1) nosi od te ruke broj 2, prema tome je među arhivalijama bila samo jedna bula, koja je bila starija od ove iz godine 1357. Pošto ranije spomenuta bula Pavla II od 11 jula 1469 tvrdi, da su franjevci uspjeli da iz Bosne sklone gotovo sve, »fere omnes«, privilegije u susjedne zemlje, to mora da

[1]) Nedić str. 113. Ispor. Batinić Mijo, Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini. Zagreb 1881 str. 129.

je u Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju i Ugarsku sklonjeno oko 100 do 110 bula — hoće li se od toga ikada išta pronaći? a u Ljubljanu ih je zalutalo 40, koje obuhvataju vrijeme od 1357 do 1515.

Medutim, od ovih 40 u Ljubljanu spasenih listina sačuvalo se do danas u arhivu franjevačkog samostana samo 16 bula, osim toga i naš breve u br. 23, dakle oko 10% svih bula, što su ih pape izdale Bosanskoj vikariji, dok su ostale bule i eventualni drugi dokumenti postali žrtvom ili nepažnje ili nepoštenih ljudi. Toga mora da je bilo i ranije u Bosni, a i kasnije u Ljubljani. Tako na pr. naša bula Grgura XI od 22 juna 1372 (naš broj 4) lišena je svoga pečata već brzo poslije izdavanja, jer da je pečat na njoj ostao, ne bi vikar Bartolomej iz Alvernije mogao pliku tako zavinuti dole, da bi na buli napisao ona dva važna zapisa, koje ćemo navesti kasnije, nego je to mogao samo, ako je pečat bio otstranjen. Onda je mogao pliku presaviti sasvim nadole i napisati ono nekoliko redova. Na drugoj strani izgleda, da je bula Pavla II od 11 jula 1469 (naš broj 17) osakaćena tek u najnovije doba. Neki nepoštenjak mora da je znao, da je pečat Pavla II iznimka medu papskim pečatima, pa je na varvarski način izrezao sa bule pečat i ukrao ga. Srećom, zadovoljio se samo jednim primjerkom toga pečata i ostavio ga netaknutog na drugoj buli istog pape od 9 augusta 1467 (naš broj 16), tako da nam je sačuvan bar jedan primjerak toga zanimljivog pečata.[1]) Pošto je takvih »poznavalaca« starina bilo tek u novije doba, to ova krađa vjerovatno pada u ljubljansko doba ovih bosanskih listina. Biće da su žrtve sličnog nepoštenja bili i cijeli originalni dokumenti, tako da se njihov prvobitni broj 40 smanjio na 22, koliko ih je do danas ostalo u Ljubljani.

Od spomenutih 16 bula sačuvano je 14 u originalu, dok su dvije sačuvane samo u transumptima, i od tih 16 bula objavljeno je dosada 12, dok su 4 neobjavljene. Ranije smo spomenuli, da su Wadding i Theiner objavljivali svoje zbirke na osnovi registara u vatikanskom arhivu, no pošto nisu sačuvane sve knjige registara od svih papa, to je razumljivo, da se može naći originalnih bula, od kojih su registri upropašteni, te na taj način nisu ni mogle biti objavljene. Time se može protumačiti, da i medu ljubljanskim ima četiri, koje dosada nisu poznate i objavljene.

Osim papskih bula i našeg breve (br. 23) nalazilo se u arhivu bivše Bosanske vikarije i drugih dokumenata, tičućih se njezinih poslova i interesa, a od njih je sačuvano u franjevačkom samostanu v Ljubljani šest (naši brojevi 7, 8, 10, 11, 20 i 21).

Na ovome mjestu ćemo hronološkim redom objaviti dosada nepoznate bule i dokumente zajedno sa kratkim opisom njihovim, a od onih bula koje su objavili Wadding, Theiner ili Fermendžin, daćemo samo opis i kancelarijske zapise, od kojih je za bosansku istoriju najvažniji onaj na buli Grgura XI od 22 juna 1372 (naš broj 4).

---

[1]) Sliku njegovu v. kod Wilh. Ewalda, Siegelkunde. (Handb. der mittelalt. u. neuren Gesch. Abt. IV München 1914) tab. 36 br. 15 i 16.

2. Franjevačke bule u okviru papske diplomatike

Papske bule bosanskih franjevaca nisu važne samo za istoriju Bosne, nego su od velikog naučnog interesa i za opću diplomatiku papskih listina, jer među njima postoji nekoliko rijetkih primjera izrade s obzirom na pečate i kancelarijske zapise — na njih ćemo upozoriti u toku opisivanja, — pa se čak i jedan unicum nalazi među njima. To je bula Martina V od 23 augusta 1418 (naš broj 6). Poznato je, naime, da ima dvije vrste papskih bula, takozvane bule sa svilenom vrpcom (»cum filo serico«) i bule sa konopljanom vrpcom (»cum filo canapi«).[1]) Bula sa svilenom vrpcom nije imala samo pečat obješen na vrpci od svile, nego je i općenito bila iskićena mnogo više nego prosta bula sa konopljanom vrpcom. U papskoj diplomatici poznat je jedan slučaj, da je pisar koncepta jedne bule, koja je trebalo da bude »sa konopljanom vrpcom«, prilikom pisanja upotrebio elemente, koji su bili propisani samo za izradu »sa svilenom vrpcom«. Kada je korektor to opazio, upozorio je pisara na marginalni opaskom »corrige titulos, quia non est cum serico«, te je pisar morao u čistopisu ispraviti svoju pogrešku.[2])

Među ljubljanskim bulama postoji baš suprotan, još zanimljiviji slučaj. Našu bulu od 23 augusta 1418 pisar je prethodno priredio za pisanje prema svima propisima, t.j. povukao je potrebne vertikale i horizontale za odvajanje rubova od teksta i za pisanje teksta, a na to je počeo pisati prve riječi »Martinus episcopus«, i to načinom, koji je propisan za izradu sa konopljanom vrpcom. U tom se slučaju piše samo prvo slovo papinog imena povećano, dok se ostala slova imena pišu malo, te je i naš pisar povećao slovo M, a slova »artinus episcopus« je napisao običnim pismenima. U to mora da ga je neko upozorio, ili se sam sjetio da bula nije »cum filo canapi«, nego »cum filo serico«. Sada je bio pisar na muci, pokvario je svojom nepažnjom pergament, jer je trebalo da napiše cijeli prvi redak sa propisanim kićenjem. Ipak se brzo snašao. Površno je izbrisao već napisane riječi, ali su one još danas dobro vidljive, a zatim okrenuo pergament tako, da je gornji dio sa one dvije riječi postao donjim dijelom, a donji, mnogo grublji dio pergamenta, postao je gornjim. Vertikale su i onako bile povučene od vrha do dna, samo su bivše lijeve vertikale sada postale desnima i obrnuto, ali je morao horizontale povlačiti još jedanput. Na taj je način baš cijeli pergament ispunjen horizontalnim linijama, što inače nikada nije slučaj. Zatim je pisar napisao lijepu bulu vrste »cum filo serico«, sa svima propisanim kićenjima u prvome retku. One dvije riječi »Martinus episcopus«, koje su ostale na dnu pergamenta, nisu na svršenoj buli bile vidljive, jer se donji dio pergamenta presavio u pliku, koja je prekrila i one dvije riječi i nepažnju pisara Ivana de Patringen. U papskoj kancelariji sličan slučaj nije poznat i ljubljanska bula Martina V izgleda da je po tome unikat među bulama.

U svrhu lakšeg razumevanja opisa franjevačkih bula prikazaćemo u najkrupnijim crtama rad papske kancelarije u razdoblju između druge

---

[1]) L. Schmitz-Kallenberg Papsturkunden 2 izd. u A. Meister, Grundriss der Gesch. wiss. Bd. I Abt 2), Leipzig — Berlin 1913 str. 90.

[2]) Isto tamo 102.

polovine XIV i početka XVI stoljeća. Papska kancelarija je bila dosljedno konzervativna, kao nijedna svjetovna kancelarija srednjega vijeka. U svim kancelarijama ima čestih promjena i što se tiče vanjskog izgleda (vanjska obilježja) i što se tiče načina sastavljanja teksta diploma (unutrašnja obilježja). U papskoj kancelariji, doduše, ima izvjesnih promjena, ali te nastupaju veoma sporo i odnose se samo na sitnice. U cjelini uzevši, ostaju papske bule početkom XVI stoljeća iste, kakve su bile sredinom XIV stoljeća. Pogotovo što se tiče pergamenta i njegovog prirediv anja za pisanje, navike u papskoj kancelariji uopće se ne mijenjaju. Bula iz god. 1515 priređena je do sitnice jednako kao i ona iz god. 1357. Razlčita je mogla biti samo veličina i kvalitet pergamenta, ali za sve bule bez iznimke upotrebljavao se pergament italijanskog načina izrade, dok se za sve breve isto tako bezlznimno upotrebljavao najfiniji pergament njemačkōg načina izrade. Pergament je uvijek rezan tako brižljivo, da je lijeva strana jednako visoka (duga), kao i desna, a gornja širina jednaka donjoj širini, te je na taj način moguće dati dimenzije bula samo sa dv je brojke. Poznato je da su svjetovne kancelarije mnogo aljkavije u tom pogledu i da se na pr. gornja širina često razlikuje od donje širine za po nekoliko centimetara.

Kod svih bula se unutrašnja bijela strana u svrhu pisanja linira, i to bez iznimke metalnim šiljkom, dok je u drugim kancelarijama već davno u upotrebi šiljak od olova, koji ostavlja crte, kao kakva današnja olovka. Za liniranje se najprije sa svake strane naprave ubodi iglom i od lijevog uboda preko cijele širine pergamenta povuče se linija, nekad jače, tako da se na poleđini linije vide kao ispupčenja, nekad slabije, tako da su linije vidljive samo sa unutrašnje strane. Uboda i horizontalnih linija pravi se obično više nego što je potrebno za tekst, te jedan dio linija ostaje nespisan i dolazi pod pliku, koja se presavija tako, da gornji njezin rub dopire do teksta. Vrlo rijetkō se linije prave tekuće, t.j. samo toliko, koliko je potrebno za tekst (v. naš broj 16). Ubodi i horizontalne linije su kod jedne i iste bule jednako udaljeni, jedno prva i druga horizontala su nesrazmjerno udaljene jedna od druge, jer ove dvije paralele određuju, do koje će se visine povećati izvjesna, propisom određena slova prvoga retka. U tom pogledu opaža se vremenom sve veća udaljenost ovih dviju horizontala. Dok ona u XIV stoljeću iznosi 1,5 do 2 cm, dotle se u XVI stoljeću penje do 4,6 cm, jer kićenje bula postaje sve luksuznije.

Osim paralelnih horizontala povlače se lijevo i desno po dvije vertikale, koje odvajaju od teksta lijevu i desnu marginu. Tekst počinje bez iznimke tek kod druge vertikale, tako da je prva zapravō suvišna, ali se uprkos tome beziznimno povlači, a svršava između prve i druge vertikale na desnoj strani. Bolji majstori pisanja prelaze prvu desnu vertikalu rijetko i nastoje da se zaustave na njoj; kod lošijih pisara su prelazi preko prve desne vertikale češći.

Sve bule bez iznimke imaju pliku, i to obično veoma visoku pliku. Ona služi i kao pojačanje za pečat, a i za izvjesne kancelarijske zapise, o kojima će kasnije biti opširnije govora.

Gotovo ista konzervativnost kao kod udešavanja pergamenta opaža se s obzirom na pismo papskih bula. I ono se u toku XIV do XVI stoljeća mijenja vrlo malo. Sredinom XIV stoljeća, kada počinju bule bosanskih franjevaca, vladaju svuda u latinskom području, pa naravno i u

papskoj kancelariji gotička minuskula, gotička polukurziva i gotička kurziva.[1]) U toku XV stoljeća vraća se svijet, osobito u romanskim zemljama, na ljepše pismo nego što je gotica, naime na nešto modifikovanu karolinšku minuskulu. Uskoro zavlada ova takozvana »humanistička minuskula« u cjeloj Italiji, ali u papskoj kancelariji ne. Papska kancelarija i nadalje zadržava goticu za bule, jedino za novu vrstu listina, za breve, uvodi i ona humanističku minuskulu. Istina, i u pismu bula opaža se upliv humanističke minuskule, slova dobivaju njezine osnovne poteze, te ih V. Novak sa pravom označuje kao »poluhumanistika«,[2]) ali gotički karakter ostaje i nadalje. Lukovi slova doduše nisu više izvedeni u siljate lukove, ali oni nisu ni kružni, nego lomljeni i uglati. Na taj način pismo bula zadržava sve do XVI stoljeća svoj stari, doduše više ne čisto gotički, ali ipak gotizirajući karakter. Zacijelo nigdje ne dolazi uporna konzervatvnost papske kancelarije do tako vidljivog izražaja, kao kod pisma bula.

Mnogo slobodniji razvoj opaža se u kićenju bula. U tom pogledu postojali su iz druge polovine XIII stoljeća detaljni propisi za papsku kancelariju[3]) i pisari su ih se strktno pridržavali, ali se ipak u tome pridržavanju jasno opaža razvoj ka sve većoj luksuznosti u granicama dozvoljenim po propisima. Baš u našem periodu, krajem XIV stoljeća, opaža se u kancelariji neki prelom u kićenju, koji dosada u nauci nije dovoljno istican. Još u našoj buli Inocencija VI iz godine 1357 (naš broj 1) kićenje je isto tako skromno i u svima pojedinostima potpuno jednako kao u 100 godina starijoj buli Inocencija IV iz godine 1253.[4]) Početno slovo papinog imena I je doduše visoko već 6 cm i unutrašnjost njegova iskićena crtežima — to se u kancelariji zove »littera cum floribus« i dozvoljeno ga je upotrebljavati samo u bulama »cum filo serico«, dok se u bulama »cum filo canapis« crta doduše isto tako veliko početno slovo, ali mu je unutrašnjost stabla i lukova bez crteža, prosto ispunjena mastilom, sve i ako je stablo po 1 cm široko, — ali ostala slova papinog imena »nnocentius«, visoka po 1,5 cm (koliko iznosi udaljenost prve horizontale od druge), nemaju podebljanih stabala i lukova, nego su pisana prostim potezom pera u takozvanom »ogradnom pismu« (»Gitterschrift«). Taj način povećavanja ne daje neki naročiti utisak. Već u našoj buli Urbana V od 13 decembra 1369 (naš broj 2) kićenje je upadnije. Početno papino slovo U je doduše izrađeno na isti način kao početno I na buli od 1357, ali su ostala slova papinog

---

[1]) Paleografi često sasvim krivo označuju polukurzivu kao kurzivu (tako na pr. Steffens[1] tab. 93/1 i predgovor str. XXVI). Za kurzivu je bitno da pisar iz završnog poteza jednog slova bez prekidanja prelazi u početni potez slijedećeg slova. Ako toga prelaza nema, ako se pisar kod svakog slova prekine i poslije prekida tek započne slijedeće slovo, onda to nije kurziva, nego minuskula ili polukurziva (u slučaju, naime, kada su u pismu bar poneke grupe slova međusobno povezane), uprkos tome što pisar takva odeljeno pisana slova možda prislanja jedno na drugo, tako da dobiju izgled kurzive. Uprkos kurzivnome izgledu, takvo se pismo ne može nazvati kurzivom.

[2]) Novak Viktor, Latinska paleografija. Beograd 1952 tab. 99 i 100.

[3]) Najbolje objavljeni od M. Tangl u Arndt—Tangl, Schrifttafeln zur Erlernung der latein. Paläographie, knj. III, Berlin 1907, predgovor str. 47 sl.

[4]) isto tamo tab. 89.

imena »r b a n u s« ne samo povećana na visinu udaljenosti prve i druge horizontale, nego su stabla i lukovi pojedinih slova podebljani, a to stvara mnogo jači utisak. Od toga doba dalje se u svim bulama »c u m f i l o s e r i c o« ova slova sve više povećavaju (u XVI stoljeću su već po 4,6 cm visoka!) i ujedno sve više se podebljavaju, ograđno pismo se uopće više ne upotrebljava za obične bule, nego samo za najsvečanije.

Isto se opaža u pogledu oba početna s u devociji »s e r v u s s e r v o r u m d e i«. God. 1357 oba s su samo 3 cm visoka, zaostaju dakle za 2 cm za početnim slovom papinog imena, i veoma su skromno iskićeni, god. 1369 oba s su već po 5 cm visoka, nadmašuju dakle visinu papinog slova, i kićenje postaje primjetno složenije i ukusnije. To se onda sve više pojačava, dok u početku XV stoljeća oba ova slova postaju — a ostaju i nadalje — jednako visoka kao početno papino slovo. Po svome kićenju ova početna s postaju najpompeznija što se uopće može zamisliti. I s obzirom na slova papinog imena, i s obzirom na oba početna s pretstavlja dakle pontifikat Urbana V (1362 — 1370) izrazitu prelomnicu u razvoju, pretstavlja početak onog jačanja u kićenju, koje je u toku XV stoljeća konačno dovelo do pravih majstorskih produkata pisarske i crtačke vještine.

Osim ova tri elementa, naime početnog papinog slova, ostalih slova papinog imena i oba početna s u »s e r v u s s e r v o r u m«, pada u prvi redak bula uvijek i početak inskripcije, obično »D i l e c t i s f i l i i s«, rjeđe »V e n e r a b i l i b u s... **D** odn. **V** inskripcije je bez iznimke povećano na istu visinu i ujedno jednako odebljano kao što su slova papinog imena. Slovo **D** se kod toga nikada ne piše u kapitalnom obliku D, nego uvijek u uncijalnom obliku *ð* i mnogo naliči na slovo **O**.

Konačno se u prvome retku upadno povećavaju do visine prve horizontale sva slova **b, f, h, l i s** (ovo potonje samo u sredini riječi, dok na kraju riječi ono zadržava svoj mali okrugli oblik), kao što se to ranije radilo u takozvanoj diplomskoj minuskuli. Ova povećana slova, dakle, imaju istu visinu, kao slova papinog imena ili početno slovo inskripcije, ali nisu podebljana, nego pisana prostim potezom pera*.

Na ostale redove teksta se u bulama polagalo manje pažnje. Vizantijski hrisovulji, a po njihovom uzoru i srpski, već su u ranijim stoljećima pisali mnoga početna slova u tekstu i povećano i crvenim mastilom — u Bosnu je taj običaj prenio Tvrtkov logotet Srbijanac Vladoje te i Bosna ima iz kancelarije Tvrtka i Dabiše nekoliko na taj način iskićenih povelja. Papska kancelarija tome uzoru, koji joj je nesumnjivo bio poznat, nije slijedila, nego je osim prvog retka povećavala jedino još početno slovo arenge na početku bula, a na kraju bula oba početna slova p o e n - f o r m u l e »N u l l i e r g o...« i »S i q u i s...«, ali do upotrebe crvenog mastila u papskoj kancelariji nije došlo nikada. Ona je sav napor oko ukrasa bula koncentrisala na što ukusnije i savršenije oblikovanje i kićenje pojedinih slova, a odrekla se impresivnog kontrasta između crne i crvene boje, kojim su se kancelarije na istoku sa uspjehom služile.

S obzirom na zapise uključuju se bule bosanskih franjevaca u opća pravila, koja su u ono doba u papskoj kancelariji u običaju odn. na snazi. U desnom uglu plike nalazi se najprije zapis o taksi za bulu, ali

---

* Primjere takvog kićenja bula v. na priloženim tablama.

ima bula i bez toga zapisa (v. naš br. 15 itd.) a ispod njega potpis pisara, koji je izradio čistopis bule. Ranije je bio običaj da se pisar potpisuje samo početnim slovima svoga imena, u naše doba se pisari potpisuju već punim prezimenom. Kada se govori o potpisu, ne smiju se pod time razumijevati kojekakvi nečitljivi hijeroglifi, nego su to potpisi u istom onom razgovjetnom krasnopisu, kojim je pisana cijela bula. Na osnovi naših bula može se tome dodati, da potpisi pisara postaju sve kićeniji, tako da koncem XV stoljeća početna slova pisarevog imena po svojoj kićenosti ne zaostaju nimalo za kićenjem papinih slova u prvome retku bula i mnogi od njih su pravi uzori kaligrafske i crtačke vještine.

Uz taksu za izradu bule često stoji i ime onoga činovnika-komputatora papske kancelarije, čija je dužnost da odredi taksu prema uredbi o taksama, koja potiče još iz vremena avinjonskih papa, a ostaje formalno na snazi i u XV stoljeću.[1]) Na našim bulama ima vrlo malo zavedenih taksa (samo br. 1 i 16), jer su neke naše bule papski mandati, koji se izdaju po inicijativi kurije. U takvom se slučaju u desni ugaō plike bilježi samo »de curia«, ako se uopće išta bilježi. Veći dio bula bosanskih franjevaca nosi zapis, da je osloboden od plaćanja takse. To se bilježilo u desnom uglu plike riječima »gratis pro deo«, »gratis de mandato« itd. Poznato je da se izraz »gratis« odnosio samo na taksu za čistopis bule;[2]) sve druge takse, kao za pergament, za koncept, za registraturu, za bulaturu i t.d. morale su se plaćati, te je i ovakva gratis-bula stajala prilično skupo, osobito u XV stoljeću.

Redovito se nalazi zapis o taksi ponovljen ispod plike, u donjem lijevom uglu bule, nekada sa imenom taksatora, nekada bez imena. Često ima ispod plike i drugih zapisa, ali se takvi nalaze samo od slučaja do slučaja.

Na neispisanoj poledini bula nalazi se gotovo bez iznimke (takva iznimka je naš br. 16) zapis o tome, da je bula registrirana, t.j. zavedena u kancelarijske knjige prepisa.[3]) U početku sastoji se taj zapis samo od ogromnog slova **R**, kasnije se dodaje, gdje je bula registrovana, i bilježi se »R. in camera apostolica«, ako je registrovana u blagajni, ili »R. apud me...« sa imenom dotičnog registratora. Sa cijelim imenom registratora nalazimo kod naših bula samo Griffus-a u br. 18 i 19 i možda Poggius-a u br. 15. Kao neka naročita rijetkost (eine ganz seltene Ausnahme) navodi se slučaj, kada bula ima zapis o registraturi na prednjoj strani, na aversu.[4]) Takve rijetke iznimke pretstavljaju i naše bule od 2 novembra 1431 (br. 9) i od 1 oktobra 1515 (br. 22). Na objema nalazi se zapis o registraturi na prednjoj strani, na plici, uz zapis o taksama. Ostali zapisi na poleđini nisu redoviti i stalni. Kratkih savremenih zapisa — regesta, koji možda potiču od papske kancelarije, ima i na nekim našim bulama.

Za provlačenje pečatne vrpce nije se u papskoj kancelariji u ovō doba pravilo nikada više od dva proreza, dok na pr. u našim kancela-

---

[1]) Izdata od M. Tangla Das Taxwesen der päpstlichen Kanzlei vom 13. bis Mitte des 15. Jahrhundert. Mitteil. d. Inst. f. österr. Gesch. forschung XIII. 1892, str. 77 sl.

[2]) isto tamo 66.

[3]) Schmitz-Kallenberg l. c. 102.

[4]) Isto tamo.

rijama srednjega vijeka u tom pogledu ima obilje načina sa po dva do šest proreza. Papska ostaje nepromjenljivo na dva proreza, ali iznimka mora postojati kod svakog pravila — te je naša bula br. 2 samo sa jednim prorezom.

Nešto više raznolikosti opaža se s obzirom na svilenu vrpcu za pečat. Ona je sad jednobojna, sad u dvije boje, ali su boje opet nepromjenljivo ili žuta ili crvena (kasnije ljubičastocrvena), ili obje kombinovane. Podvući treba, da je vrpca uvijek sastavljena od svilenih pletenih konaca, dok u našim kancelarijama vrlo često nalazimo vrpce od nepletenih svilenih vlakana. Isto tako nepromjenljiv i stalan je način provlačenja vrpce. Nikada se vrpca ne provlači drukčije, nego sa lica jedan krak vrpce kroz desni, drugi krak kroz lijevi prorez na poleđinu. Od dijela vrpce, koji ostaje na licu, napravi se zavinuta omča do ispod ruba pergamenta, kroz koju se provuku ispod ruba pergamenta oba kraka sa poleđine i stegnu, tako da se omča čvrsto zatvori i zategne.[1]) Kada se zna ob lje kompliciranih provlačenja vrpce u našim i drugim kancelarijama srednjega vijeka,[2]) upada tim više u oči nepromjenljiva jednostavnost papske kancelarije. Na vrpcu je pričvršćen obično prilično duboko ispod ruba pergamenta pečat od olova, poznata »b u l l a«, po kojoj je cijela listina prozvana »l i t t e r a b u l l a t a«, ili kratko »b u l l a«. Ispod pečata vrpce vise još do 40 cm, a ta produženja su služila za obmotavanje i time zatvaranje bula.[3]) Prilikom nespretnog otvaranja bula moglo se dogoditi, da su obje vrpce odrezane neposredno ispod pečata (na pr. naš br. 19).

Što se pečata tiče, padaju bule bosanskih franjevaca u razdoblje, kada se dešavaju u papskoj kancelariji krupne promjene, ali se kancelarija uskoro opet vraća na stare tradicionalne oblike. Opće je poznato da papski pečati kroz vijekove nepromijenjeno pokazuju na jednoj strani, na aversu ili takozvanoj apostolskoj strani, glave apostola Petra i Pavla, nad njima u horizontalnom položaju natpis S P A — S P E, dok druga strana, revers ili takozvana imenska strana, daje u tri retka ime dotičnog pape i redni njegov broj (sitne dodatke tome ćemo upoznati prilikom detaljnog opisa bula).

Papa Pavao II (1464 — 1471) kida sa tom starom tradicijom i na apostolsku stranu mjesto glava obaju apostola uvodi njihove likove, kako sjede na prestolu, a natpis ne više horizontalno nad glavama, nego vertikalno između obiju glava: $\begin{matrix} S & S \\ P & P \\ A & E \\ V & T \end{matrix}$. Isto tako mijenja revers i mjesto prostim imenom ispunjava ga likom pape, kako sjedi na prestolu. Među našim bulama sačuvan je taj rijedak primjerak papskih pečata na našoj buli od 9 augusta 1467 (v. detaljan opis u br. 16). No, odmah prvi nasljednik Pavla II, papa Siksto IV, vraća se opet na stari tradicionalni

---

[1]) Sliku toga načina provlačenja v. kod E w a l d W i l h., S i e g e l k u n d e tab. 9 sl. 1 i 2.

[2]) O tome raspravljam opširnije u Južnoslavenskoj sigilografiji srednjega vijeka.

[3]) S c h m i t z - K a l l e n b e g 1. c. 96.

oblik i uvodi na apostolskoj strani opet samo glave apostola, ali se ne vraća stara legenda sa horizontalnim slovima SPA—SPE, nego ostaje nova sa vertikalnim $\begin{matrix} S & S \\ P & P \\ A & E \end{matrix}$ (na našoj buli od 12 augusta 1473 nalazi se raritet sa natpisom samo $\begin{matrix} P & P \\ (—) & (—) \\ A & E \end{matrix}$; isto tako na reversu uvodi opet samo papino ime sa rednim brojem njegovim.

Gornji pregled najvažnijih karakteristika papske kancelarije s obzirom na vanjska obilježja bula (unutrašnja obilježja ne spadaju u okvir ovoga opisa) omogućiće bolje razumijevanje opisa pojedinih bula i njihovog podudaranja ili otstupanja od općih pravila papske diplomatike srednjega vijeka.

3. Opis objavljenih i tekst neobjavljenih listina

1

BULA INOCENCIJA VI OD 28 JUNA 1357

Izdanja: Eubel, Bullarium franciscanum VI, 302 br. 718; T. Smičiklas. Codex diplomaticus regni Croatiae et Slavoniae XII, str. 418 br. 318.

Sadržaj: Na molbu Dionizija II, sina slavonskog bana Stjepana, grofa Krupe (kasnije se porodica zvala grofovi Blagajski) i njegove žene Ane, rođene grofice Ortenburg, dozvoljava papa osnivanje franjevačkog samostana u Otoku (izmedu Krupe i Novog na Uni), jer u njegovoj grofoviji, koja leži na samoj granici Bosne, već odavno zaraženoj patarenskom herezijom, ima samo svećenika slavenskog obreda (in littera sclavonica expertos), koji su manje podesni (minus ydonei).

Pergament je srednjeg kvaliteta, veličine 57 × 35,5 cm, plika 7,2 cm, vertikale lijevo 5,6 i 6,4 cm, desno 6,7 i 6 cm od rubova, prva horizontala 6,7 cm, druga 8,2 cm ispod gornjeg ruba, dalje još 27 uboda odn. horizontala, od toga četiri neiskorištene i pokrivene plikom.

Pismo je lijepa gotička polukurziva sa izrazitim reminiscencijama na bivšu diplomsku minuskulu kod slova **f, p, s, st** i t.d., čija su stabla produljena prekomjerno u gornji i u donji prostor. Kićenje se ravna prema propisima papske kancelarije, za one bule, koje su »cum filo serico«, ali je još veoma skromno i neugledno. Prvo papino slovo **I** produljeno je na 6 cm i unutrašnjost njegovog stabla ispunjena crtežima (»cum floribus«), ali su crteži još prilično neizvjezbani. Ostala slova papinog imena INNOCENTIUS su po 1,5 cm visoka (udaljenost prve i druge horizontale) i pisana u takozvanoj Gitterschrift običnim, nepodebljanim potezima pera. Oba početna **s** u riječima »servus servorum« su samo po 3 cm visoka i veoma skromno iskićena, osim toga su u prvome retku sva slova **b, f, h, l** i **s** povećana na 1,5 cm visine, iste su visine i početno **D** (ilectis) inskripcije i početno **S** (acre) arenge, ali su potonja dva slova i podebljana. Nešto manje su istaknuta početna slova poen-formule **N**(ulli ergo) i **S**(iquis), koja su samo po 1 cm visoka, ali isto tako podebljana. U svemu se vanjski iz-

gled ove bule ne razlikuje nimalo od izgleda sto godina starije bule Inocencija IV iz godine 1253.[1])

Pečatna vrpca bila je provučena kroz dvije rupice, ali su i vrpca i pečat nestali odn. ukradeni.

Kada je bila koja bula gotova, ona je došla u ruke korektora, koji ju je pregledao i naredio eventualno potrebne korekture. Naša bula je došla u ruke nekog neobično pedantnog i sitničavog korektora, čije se djelovanje opaža jasnije nego na ikakvoj drugoj buli (izdanje Smičiklasa o tome ne daje nikakvih podataka, i ako bi to trebalo kod izdanja). Najprije se korektoru nešto nije svidalo u pasusu »quod ipse Dionisius zelo fidei« (Smičklas str. 419 redak 3). Mjesto riječi »ipse Dionisius« stajalo je prvobitno nešto drugo, pa je to dao izbrisati, a onda su u tu razuru veoma uskim i stisnutim slovima došle obje riječi »ipse Dionisius«. Kasnije mu nije bila prava stilizacija »Anne de Ortemburch, uxoris sue, comitisse Cruppe« (l. c. 419 r. 16/17) te je napravio po dvije kose crte ″ iznad riječi »uxoris« i »comitisse« kao znak, da redoslijed riječi treba da bude »Anne de Ortemburch, comitisse Cruppe, uxoris sue« (Smičiklasov prepisivač ovih znakova nije opazio i taj je pasus objavio u nepopravljenom obliku). Zašto bi mu bila druga stilizacija toga pasusa bolja od prve, nije jasno, jer se čini da bi bilo »uxoris sue, comitisse Crupe« isto tako dobro kao i »comitisse Cruppe, uxoris sue«. Sa više razloga je napravio treću ispravku, naime u pasusu »et aliis necessariis officinis, ita tamen, quod dictus locus« (l. c. 419 r. 29). Tu je preko maloga i u riječi »ita« povukao veliko I kao znak, da ovdje počinje nova rečenica — Smičiklasov prepisivač ni toga nije opazio, te se po njegovom izdanju može vidjeti, da je korektor imao pravo. Cijela rečenica, kao što ju je prvobitno napisao pisar i kao što stoji u Smičiklasovom izdanju, obuhvata punih 11 redova štampanog teksta, dakle čak za latinski jezik, koji ne bježi od dugačkih rečenica, nešto mnogo, a stilistički se sasvim dobro može sa »Ita« početi nova rečenica. Iz navedenih se primjera vidi, kako je bio rad papske kancelarije do sitnica uređen, nekada već pedantan.

Konačno je kod naše bule zanimljivo, da je dovršena na drugome mjestu nego što je pisana, pojava koja u diplomatici srednjega vijeka nije rijetka. Riječ »Datum« je naime pisao još pisar, koji je pisao cijelu bulu, ali daljnje riječi »apud Villamnouam[2]) Avinionens s diocesis, IIII kal julii, pontificatus nostri anno quinto« pisane su i drugim mastilom i drugom rukom, dakle sigurno i na drugome mjestu.

Od kancelarijskih zapisa nalazi se u desnom uglu plike samo ime pisara »P. Ponte de Gloyno«, zapisa o taksi na plici nema, nego se taj nalazi samo ispod plike u lijevom donjem uglu bule, gdje je zavedeno $\frac{X}{X}$, a ispod toga ime komputatora »R. de Valle«. Za bulu je grof Dionizije, dakle, platio 20 srebrnih dinara (grossi), i to tačno prema propisu kancelarijskog »Liber taxarum«, koji pod brojem

---

[1]) Arndt-Tangl. Schrifttafeln tab. 89.

[2]) Smičiklasovo izdanje nema sasvim pravilno pročitano ime mjesta.

359 propisuje taksu od 20 grossi turonenses za bule »de receptione loci pro mendicantibus«.[2]) Za ovu sumu se moglo u ono doba na pr. u Dubrovniku kupiti nešto više od jednog stara, t.j. oko 100 kg. pšenice.

Na poledini nalazi se od papske kancelarije jedno ogromno slovo R(egistrata)«, drugih savremenih bilježaka nema. Rukom XVII stoljeća stoji na poledini zapis »2. Bulla concessionis monasterii Insule prope Cruppam«, kraj toga drugom rukom pogrešna godina »1490«, a ispod toga rukom XIX stoljeća »Nota b(ene). Praesens bulla est Innocentii papae VI, qui eam in Gallia, ubi habitabat, anno 1357, 28 junii, edidit«.

2

BULA URBANA V OD 13 DECEMBRA 1369

Izdanja: Wading[3] VIII, 251; Theiner II, 92; Nedić nema; Fermendžin br. 197 str. 36 samo kratak, ali tačan regest.

Sadržaj: Dozvola franjevcima bosanske vikarije, da mogu kupiti milostinju i po Ugarskoj, Dalmaciji i Hrvatskoj.

Pergament je veoma tanak, veličine 55 × 34,7 cm, plika 6,8 — 7,1 cm. Vertikale lijevo 6,3 i 7,3 cm, desno 7,5 i 6,5 cm od rubova, prva horizontala 6,8 cm, druga 8,9 cm ispod gornjeg ruba (margine su srazmjerno veoma velike), daljnjih horizontala sa ubodima još 25, od toga neiskorištenih 5, pod plikom 4.

Pismo je lijepa gotička polukurziva, prvo slovo papinog imena U je široko 4,5 cm, visoko 4,2 cm, unutrašnjost stabala iskićena je crtežima (»cum floribus«), ostala slova imena »rbanus« su visoka po 2,1 cm, široka do 1,5 cm i podebljana, oba početna s u riječima »servus servorum« visoka po 5 cm i primjetno više iskićena nego kod prošle bule Inocencija VI iz god. 1357, u prvome retku osim toga povećano na 2,1 cm još sedam slova **b, f, l,** i **s.**

Vrpca za pečat je od samih žutih svilenih konaca, a oba kraka su provučena iznimno samo kroz jedan prorez na sredini bule. Pečat je na apostolskoj strani veoma izlizan, slova natpisa SPE su uopće sasvim istrvena, a i glava sv. Petra je oštećena. Imenska strana je dobro očuvana i u tri reda ima legendu: »URB / ANUS / PP V «.

U desnom uglu plike nalazi se gore zapis o taksi »Gratis pro deo de mandato domini nostri pape«, ispod toga je potpis pisara »BARTHOLOMEUS«. Ispod plike, u desnom donjem uglu, nalazi se ime reskribendara ili komputatora »Nic(olaus), a u lijevom uglu ispod plike iznimno se ne nalazi nikakav zapis.

Na poledini ucrtano je gore na sredini ogromno slovo R(egistrata), a pri dnu savremeni regest »Bulla de elemosinis adquirendis per Dalmatiam«. Ispod toga je rukom XVII stoljeća »Bulla Urbani V, qua Vicariae Bosniae datur ampla facultas extra Vicariam quistuandi per Hungariam Dalmatiam Croatiamque et recipere quid-

[2]) M. Tangl, Das Taxwesen, MIÖG XIII str. 101.

quid a fidelibus gratuito offertur«. Ispod toga je još »K+«, ali je neizvjesno, da li je to savremeno ili recentno.

3

BULA GRGURA XI OD 16 JUNA 1372

Izdanja: Wadding[3] VIII, 308, Theiner II, 116, Nedić 47 iz Theinera; Fermendžin br. 207 str. 38 u kratkom ali dobrom regestu.

Sadržaj: Dozvoljava se vikariji Bosne osnivanje samostana u Rudniku u Srbiji, u Glažu u Ugarskoj i devet samostana u drugim mjestima Bosne, Srbije i »Basarata« (Rumunjske).

U franjevačkom samostanu u Ljubljani nije sačuvan original te bule, nego njezin transumpt, napravljen već 25 septembra 1373 u Trogiru, ali taj trogirski transumpt ne sadrži samo ovu bulu od 16 juna, nego ujedno i našu slijedeću bulu od 22 juna 1372, č.ji je original sačuvan u franjevačkom samostanu u Ljubljani. Radi toga ćemo najprije opisati original od 22 juna 1372, a poslije toga tek zajednički trogirski transumpt ob.ju bula.

4

BULA GRGURA XI OD 22 JUNA 1372

Izdanja: Wading[3] VIII, 309; Theiner II, 116; Nedić 48 po Theineru; Fermendžin br. 208 str. 38 samo nepotpun regest.

Sadržaj: Papa nareduje svima provincijalima, ministrima, kustodima i gvardijanima franjevačkog reda, da porade na tome, da se što veći broj franjevaca javi na misionarski rad u Bosni. Osobito neka se povede ta akcija kod crkve sv. Marije Porcijunkule u Assisiju, kuda svake godine sa svih strana svijeta dolazi veliki broj fratara na hodočašće. No, broj misionara »inter litteratos et laicos« ne smije preći 60.

Pergament debeo i grub, dimenzije 65 × 40,5 cm, plika 9,2 cm, vertikale lijevo 5,8 i 6,5 cm, desno 6,5 i 5,9 cm od rubova, prva horizontala 5, druga 6,5 cm ispod gornjeg ruba, dalje još 34 horizontale odn. uboda, od toga 5 neiskorištenih ispod plike.

Pismo je lijepa gotička polukurziva, ali ukrasa ima samo toliko, koliko je propisano za bule sa konopljanom vrpcom, naime početno papino slovo **G** povećano na 3 × 4,3 cm, ostala slova papinog imena pisana su običnim slovima, dalje je u prvome retku povećano na 1,5 cm (udaljenost prve i druge horizontale) još 16 slova **b, f, l, s i t**, isto tako početno slovo **D** (ilectis) i **V** (icariis) u prvome te početno **S** alvatoris) iz arenge u drugome retku. Sva ta povećanja su bez ikakvog kićenja i bula pravi veoma skroman utisak.

Vrpca je bila provučena kroz dva proreza, ali je nestalo i vrpce i pečata. Da je bila vrpca od konoplje, a ne od svile, vidi se već po skromnoj i nekićenoj vanjštini bule, a potvrdu tome imamo u opisu trogirskog transumpta, koji kaže: »bulla plumbea pendenti cordula canipi« (v. niže opis transumpta!).

Pošto je bula papski mandat, to se mjesto zapisa o taksi u gornjem desnom uglu plike nalazi samo zapis: .·. De curia .·., a ispod toga potpisao se pisar: .·. H. Regordi .·. Ispod plike, u krajnjem desnom donjem uglu bule, stoji ime istoga rescribendara ili komputatora Nic(olaus), koji je vidirao i našu bulu od 13 decembra 1369.

Drugih kancelariskih zapisa ispod plike nema, zapis o taksi ispod plike nije ponovljen, kao što je to obično slučaj.

U vrijeme izdavanja ovoga značajnog papinog mandata svekolikoj organizaciji franjevačkog reda bio je vikar bosanske provincije fra Bartolomej de Alvernia, ili Italijan iz samostana Alverna kod Arezza, ili možda Francuz iz Auvergne, koja se na latinskom isto zvala Alvernia. Fra Bartolomej ostaje na toj dužnosti punih 40 godina, od 1367 do 1407,[1]) i svjedok je uspona Bosne pod Tvrtkom i njezine propasti pod Dabišom i Ostojom. Po svome karakteru mora da je bio vanredno savjestan čovjek, koji je vodio tačnu evidenciju o svemu, jer je u dva maha zabilježio na ovoj buli rezultat papinog poziva na misionarski rad. Fra Bartolomejevi zapisi nalaze se na desnoj strani donjeg praznog dijela bule, koji je prekriven plikom, a pisani su isto vrlo lijepom gotičkom polukurzivom, koja mnogo naliči na pismo pisara bule H. Regordja, jedino je nešto sitnija od nje. Prvi zapis iz god. 1380 glasi »Ego fr(ater) Bartholomeus, vicarius predicte vicarie Bosne, (precrtano: recepi) ex uirtute presentis bulle XX fratres recepi ante annum istum s(cilicet) MCCCLXXX^{m} et diem nativitatis X«. Odmah poslije toga slijedi nešto bljeđim mastilom njegov zapis iz god. 1395 »Et usque nonagesimum V^{m} credo quod tantum.[2]) VI.« Ovi statistički podaci su od neobičnog interesa za istoričara. Iz njih se vidi, da se nade kurije s obzirom na priliv misionara u Bosnu ni izdaleka nisu ispunile, da se broj misionara nije ni približio predvidenome broju od 60 franjevaca. Dalje ovi statistički podaci pokazuju razlog, zašto je fra Bartolomej god. 1402 tražio i od pape Bonifacija IX dne 7 marta 1402 dobio privilegij, da se pod prijetnjom izopćenja nijedan fratar, koji je primljen ili će biti primljen u sastav bosanske vikarije, ne smije udaljiti iz nje bez izričite dozvole vikara.[3]) Izgleda da je Waddingu bio na raspolaganju lični izvještaj fra Bartolomeja papi, jer u uvodu ovoj buli iz god. 1402 Wadding priča, da je fra Bartolomej javio papi, da je u Bosni doduše više od 50.000 duša obraćeno na katolicizam, ali »aliquos vero huius conversionis ministros, vel taedio affectos, vel labore fractos aliquando ab opere cessare, et ad suas patrias ipso inconsulto redire.«[4]) Na taj način fra Bartolomejevi jezgroviti zapisi otkrivaju jedno cijelo poglavlje preuranjenih nada iz vremena kulminacije feudalnog poretka u Bosni pod banom i kraljem Tvrtkom.

Na poleđini bule nalazi se savremeni regest »Bulla de LX fratribus recipiendis«, odmah ispod toga rukom XVII stoljeća »Gregorii pape XI bulla, que omnibus ministris precepit, ut mittant idoneos fratres ac litteratos, quia tunc in Vicaria Bosne propter sismaticos et hereticos deficiebant in dicta uicharia fratres.« Ogromnog slova R.

---

[1]) Jelenić, Kultura i bos. franjevci I. 103.

[2]) ova riječ pisana je kraticom tm. i mogla bi značiti »tamen« ili vjerovatnije »tantum«. U oba slučaja smisao ostaje sličan.

[3]) Fermendžin br. 348 str. 65. Ispor. Batinić, Djelovanje, 82 po Waddingu sa pravilnim, a Jelenić I, 40 sa nepravilnim tumačenjem bule.

[4]) Wadding IX, 327.

o registrovanju nema, jer je bila bula izrađena u više primjeraka, te je zapis o registrovanju zacijelo stavljen samo na prvi primjerak, dok ga na ovom našem nema.

Transumpt obiju bula. Prepis obiju bula Grgura XI, napisan 25 septembra 1373 u Trogiru, nalazi se u franjevačkom samostanu u Ljubljani na jednom komadu pergamenta. Pergament mjeri 39 × 50,5 cm (carta transversa), k tome plika od 3,8 cm. Transumpt je u vrlo lošem stanju, na lijevim pregibima su znatni dijelovi razjedeni od insekata. Ovaj naš transumpt je bio poznat i saradniku T. Smičiklasa i upotrebljen od njega u Cod. dipl. XIV str. 542 br. 421, ali vrlo površno. On iz transumpta ne daje ni tekst ni sadržaj ni prve ni druge bule Grgura XI, ispušta notarev uvod u prvu bulu od 14 juna 1372 i daje samo uvod u drugu bulu od 22 juna 1372 te potpis notara sa nabrajanjem svjedoka. Imena svjedoka su redom sva krivo čitana.

Transumpt počinje sa: »In Christi nomine amen. Ec est copia quarundam literarum papalium, munitarum bulla plumbea, pendenti cordula sirici coloris rubei et zali more romane curie, quarum tenor talis est, prout inferius sequitur« Zatim slijedi prepis prve bule od 16 juna 1372, čijeg originala nema u Ljubljani, izdane od Waddinga[3] VIII, 308, odn. Theinera II, 116, odn. Nedića 47.

Odmah poslije teksta ove prve bule slijedi bez ikakvog prelaza ili uvoda transumpt druge bule koji počinje riječima: »In Christi nomine amen. Ec est copia quarundam literarum papalium, munitarum bulla plumbea pendenti cordula canipi more romane curie, quarum tenor per omnia talis est, prout inferius sequitur«. Poslije tih riječi slijedi tekst druge bule Grgura XI od 22 juna 1372, čiji je original sačuvan u Ljubljani, a izdane od Waddinga [3] VIII, 309, odn. Theinera II, 116, odn. Nedića 48.

Ispod teksta nalazi se lijevo notarski znak, veliki, nespretno iskićeni križ, desno od križa je ovjerovljenje notara, već prilično bogato riječima, kao što to postaje običaj tokom XIV stoljeća, dok se ranije to obavljalo jednom kratkom i jezgrovitom formulom. Ovjerovljenje glasi »Ego Guillelmus quondam Francischini de (Dobrolino, civitatis Bellini, publicus imperiali)[1]) auctoritate notarius et nunc notarius et cancelarius nobilis et sapientis viri domini Pauli de Georgiis de Jadra, regio mandato honorabilis comitis Tragurii, suprascripta exempla seu transumpta....[2]) literis papalibus non abrasis, non cancelatis nec in aliqua sui parte suspectis et omni vicio et suspecture carentibus vera bulla plumbea cum filo canapi et sirici coloris rubei et zali....[2]) fideliter scripsi et publicavi, et postmodum reverendorum patrum dominorum dei et

---

[1]) Porodično ime notara Viljema je u transumptu razjedeno, a ovdje dopunjeno prema trogirskoj listini Cod. dipl. XV br. 228 str. 320, ali po svemu izgleda da porodično ime notara nije dobro pročitano i tradirano.

[2]) - - - - - - - su u originalu razjedena mjesta.

apostolice sedis gratia Grisogoni Traguriensis et Stephani Farensis et Bracensis episcoporum, et ipsas originales literas dilligenter....[2]) dominis episcopis. Et quia utrumque concordare inveni, ydeo ut deinceps vim et robur autenticarum literarum obtineant, de mandato eorundem reverendorum patrum auctoritatem et decretum ex certa scientia interponetur....[2]) exemplavi et in publicam formam redegi signumque meum apposui consuetum. Et ad maiorem fidem et robur omnium premissorum adhibenda sigilla sua huic litere decreverunt appensione apponi. Acta fuerunt....[2]) i civitate Tragurii in palatio episcopali sub anno domini MCCCLXXIII, indictione XI die XXV septembris, pontificatus sanctissimi patris et domini Gregorii, divina providentia pape XI anno III, presentibus discretis et honestis viris dompno Johanne Catolica, canonico Traguriensis ecclesie, et dompno Marco Corniça et Buie Gregorii Biuici, testibus ad predicta vocatis et rogatis«.

Transumpt je zaista ovjerovljen sa dva pečata, koji vise na jednoj uskoj vrpci, tkanoj od konoplje. Gornji pečat otisnut je na zelenom vosku, ali je od natpisa sačuvano samo »TRAGURIEN« i u sredini »LAUREN«, drugi, t.j. hvarski pečat je na crvenom vosku, ali od natpisa nema ništa sačuvano. Oba su pečata tipičnog crkvenog šiljato-ovalnog oblika. Pismo notara Viljema je sitna gotička kurziva nelijepog izgleda.

5

TRANSUMPT BULE URBANA VI OD 22 DECEMBRA 1378

Papa daje Bosanskoj franjevačkoj vikariji više povlastica: da strani svećenici — svjetovnjaci, koji dolaze iz drugih zemalja u Bosnu na dušo-brižnički rad, mogu uživati prihode sa bivših službenih mjesta u svojoj domovini, iako tamo ne vrše službu; da primi 30 fratara - dobrovoljaca; da može svjetovne gospodare u Bosni pobudivati, da kaznama i globama pospješuju obraćanje na katolicizam; da vjernici, koji sagrade crkvu od kamena ili drveta, dobiju na smrtnom krevetu potpuni oprost; da se knjige u Bosni umrlih franjevaca ne smiju iznositi iz Bosne.

In nomine domini amen. Hec est copia sive exemplum cuiusdam privilegii papalis cum quadam bulla plumbea pendenti in eo cum filis rubeis et iallis. In qua quidem bulla ab una parte ipsius erant sculta duo capita et in medio ipsorum capitum erat quedam crux et super ipsa capita erant sculte hec littere videlicet »SPA SPE«, ab alia vero parte dicte bulle erant sculte et legebantur hec littere videlicet »Urbanus papa VI«. Et in pede seu fine dictarum litterarum erant sculte due aquile. Cuius quidem privilegii tenor est talis:

Urbanus episcopus servus servorum dei. Dilectis filiis vicario et fratribus ordinis minorum vicarie

Bosne secundum morem dicti ordinis salutem et apostolicam benedictionem. Devotionis sinceritas, quam ad nos et romanam geritis ecclesiam, nec non fervor fidei catholice ac assidua predicationis opera, quibus incessanter insistitis, promeretur ut vos et Christi fideles infra vicariam vestram Bosne habitantes et vobiscum in dei obsequiis operantes specialibus gratiis et favoribus prosequamur. Vestris itaque supplicationibus inclinati sacerdotibus secularibus qui de partibus fidelium venientes ad vos declinaverint et pro augmento fidei in conversione infidelium vobiscum infra dictam vicariam secundum dispositionem vestram laboraverint, ut privilegio felicis recordationis Iohannis pape XXII, predecessoris nostri, fratribus in partibus infidelium pro fide Christi laborantibus concesso gaudeant, quo ad remissionem peccatorum fratribus ipsis indulta ac fructus beneficiorum suorum ecclesiasticorum sine cura que iuste possideant non obstantis quod in ecclesiis, in quibus beneficia ipsa fuerint, primam non fecerint personalem residentiam consuetam, quandiu operi fidei diligenter instant, sacerdotes ipsi cum ea integritate cotidianis distributionibus dumtaxat exceptis percipere licite valeant, cum qua illos perciperent, si in eisdem ecclesiis personaliter residerent, auctoritate apostolica concedimus de gratia speciali, proviso quod beneficia huiusmodi debitis interim obsequiis non fraudenter concedimus etiam et declaramus, quod dicto privilegio uti possitis, quo ad omnia in eo contenta, non obstante, quod episcopus catholicus in locis seu partibus ipsis ressideat vel presens existat, dummodo clerum vel sacerdotes aut curatorum copiam non habeat, que fidelibus sive noviter conversis partium earundem sufficienter preese valeant in ministrando eis ecclesiastica sacramenta et fidem catholicam predicando illis tamen, que de iure vel observata consuetudine ad episcopalem dignitatem dumtaxat pertinent, exercitio vestro penitus interdictis. Preterea ut in huiusmodi predicationis officio magis proficere valeatis, vobis triginta fratres vestri ordinis sponte venire volentes cum alterius tamen ex suis mediatis vel immediatis superioribus licentia et testimonio litterarum, quas quidem litteras eis concedi sub excomunicationis pena districte precipimus recipiendi et dictam vicariam ducendi harum serie concedimus facultatem, vobis etiam indulgentes, ut dominos temporales partium earundem possitis inducere et (h)ortari, quod sub distinctione alicuius pene corporalis vel impositionis pecuniarie subditos et vassallos suos cogant in hiis, que animarum salutem et catholice fidei augmentum

concernunt ecclesie et fratrum ipsorum hobedire preceptis. Et nihilominus guardianis locorum vestrorum dicte vicarie, qui pro tempore fuerint, singulis Christi fidelibus vel noviter conversis et baptiçatis infra eiusdem vicarie metas constitutis sexus utriusque qui aliquam ecclesiam lapideam vel ligneam de novo usque ad perfectionem producendo edificaverint vel notabile adiutorium iuxta facultates suas ad huiusmodi edificationem exibuerint et etiam fratribus dicti ordinis et pro fide predicta in eisdem infidelium partibus per tempus laboraverint et postea revocati vel sponte ad loca fidelium revertantur, nunc tamen ad ipsa infidelium loca pro eiusdem fidei obsequiis redeundi concedendi, ut confexor qui fidelium et noviter conversorum ac fratrum predictorum, quibus duxit eligendum omnium peccatorum suorum, de quibus corde contriti et hore confexi fuerint, semel tantum in mortis articulo plenam remissionem eis in sinceritate fidei unitate sancte romane ecclesie ac hobedientia et devotione nostra vel successorum nostrorum romanorum pontificum canonice intrantium persistentibus auctoritate apostolica concedere valeat. Ita tamen quod idem confexor de hiis, de quibus fiunt alteri satisfactio intendenda, eam ipsis per eos si subvixerint vel per heredes eorum cum aliis, si tunc forte transierint, faciendam iniungat, quam fideles conversi et fratres ac heredes vel alii predicti facere teneantur. Et ne fideles conversi et fratres predicti propter huiusmodi gratiam reddantur, quod absit, procliviores ad inlicita inpostorum committenda, volumus, quod si ex confidentia remissionis huiusmodi aliqua forte committerent, quo ad illa predicta remissio eis nullatenus subfragetur presentium tenore facultatem plenariam elargimur. Volumus insuper et mandamus, quod libri et res alie usibus fratrum dicte vicarie deputati, si decesserint in eadem vicaria, debeant remanere et extra eam nullatenus deportari. Ceterum prefatis fidelibus et noviter conversis vere penitentibus et confexis, qui ecclesias vestras iam constructas et etiam construendas in die festi patroni earundem devote visitaverint ac missis et divinis interfuerint, de omnipotentis dei misericordia et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi unum annum et XL dies de iniuntis (!) eis penitentiis misericorditer relapsamus (!). Nulli ergo omnium hominum liceat hanc paginam nostre concessionis, declarationis, precepti, voluntatis, mandati et relapsationis infrin-

gere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem etc.[1])

Datum Rome apud sanctam Mariam in Transtiberim, XII Kal. Ianuarii, pontificatus nostri anno primo.

Ego Nicolaus Gentilis de civitate Narnie, imperiali auctoritate iudex ordinarius et notarius constitutus, predictam quidem copiam et omnia et singula supradicta, prout in supradicto privilegio ac bulla orriginali inveni, vidi et legi, ita hic fideliter exemplando et copiando, nil addens vel minuens fraudulenter, quo possit rei summa variari vel etiam commutari, nisi forte punctum, lineam, litteram vel silabam per errorem scripsi, transscripsi, exemplavi, copiavi et publicavi et in publicam formam redegi et meo signo solito consignavi.

Signum notarii

Transumpt ove bule pisan je na pergamentu 59,3 × 27 cm (carta transversa), sa marginama gore 3, lijevo 2,5 desno 2,5 — 3 i dole 6,5 cm. P'smo Nikole Genetilisa je čista gotička kurziva s kraja XIV ili početka XV stoljeća, dakle brzo poslije izdavanja originala. Kao ukras služe početno I, visoko 2,6 cm, i početno E(go) u potpisu, visoko 1,3 cm. Ovjerovljenje transumpta sastoji se samo od notarskog znaka Gentilisa, nespretnog crteža, koji je smješten na sredinu potpisa ispod teksta. Izgleda da notar Nikola Gentilis nije dobro prepisao bulu, jer je ona na nekoliko mjesta nejasna, ali se smisao ipak može uhvatiti.

Na poled'ni nalazi se u gotičkoj minuskuli savremeni zapis »Copia notabilis priuilegii domini Urbani VI prouincie Bosne«, u nastavku je neka kasnija ruka dodala u kurzivi nekoliko r'ječi, ali su te sasvim istrvene. Ispod toga je godina »1378«, gore u uglu polja veliko slovo **C**, dole u uglu broj 8.

6

BULA MARTINA V OD 23 AUGUSTA 1418 SA INSERTOM BULE IVANA XXII OD 23 OKTOBRA 1321 I TRANSUMPTOM NJIHOVIM

Izdanja: Wadding[3] X, 343, ali bez inserirane bule Ivana XXII, jer je ta objavljena u Wadding[3] VI, 367; Nedić 61 po Waddingu obje; Fermendžin br. 574 str. 105 samo regest i taj pogrešan.

Sadržaj: Papa potvrđuje bosanskim franjevcima one povlastice, koje je dao Ivan XXII općenito franjevcima u paganskim i krivovjerskim zemljama, osim toga im dozvoljava, da mogu bez obzira na biskupa, ako taj nema dovoljno svjetovnog klera, davati iste oproste, koji su im odobreni za praznik sv. Franje, još i o Božiću, Bogojavljenju, Uskrsu, Uzašašću, Duhovima, Sv. trojici,Tijelovu, Sv. Ivanu, Sv. Petru i Pavlu, Sv. Mihajlu i o Svim svetima svima vjernicima, koji na dotične dane hodočaste ka njihovim crkvama.

Pergament bule je tanak i fin, dimenzija 68 × 44 cm, plika 6,5 cm, vertikale lijevo 3,7 i 4,5 cm, desno 4,9 i 4,1 cm od rubova, prva horizontala 3,8 cm, druga 6,4 cm ispod gornjeg ruba, dalje još 60 horizontala na 31 cm prostora, od toga 12 neiskorišćenih pod plikom.

---

[1]) poznata poen-formula papskih bula.

Pismo je čista gotička kurziva, lijepa i razgovjetna doduše, ali daleko od ljepote pisma u drugim bulama. Kurziva bule iznenaduje tim više, što je bula inače »cum filo serico«, dakle kićena bula. Prvo slovo papinog imena M je uncijalnog oblika, 5 cm visoko i 6,5 cm široko, unutrašnjost lukova je »cum floribus«, isto tako su puna kićenja oba početna s, koja su po 5,6 cm visoka. Ostala slova papinog imena »artinus« su po 2,6 cm visoka i u srazmjeri s tim podebljana, dok su sva slova b, f, l, s i t prvoga retka isto tako visoka, ali bez podebljanja. Početno slovo arenge I(lius) je čak 3 cm visoko.

Pečatna vrpca sastavljena je od žutih i crvenih svilenih konaca i provučena kroz dva proreza na običan način. Pečat je dobro sačuvan, imenska strana ima u tri reda natpis »MAR—TINUS—PP V«.

Kancelarijski zapisi su obični, u desnom uglu plike gore najprije zapis o taksi »Gratis pro deo«, ispod toga potpis pisara »Jo(hannes) de Patringen«. Ispod plike je u lijevom donjem uglu bule ponovljen zapis o taksi »Gratis pro deo de mandato domini nostri pape«, ispod toga je ime komputatora »G. Scotex«. Na poleđini je od papske kancelarije samo ogromno R(egistrata), kratkog savremenog regesta nema, nego samo dva novija, prvi »Confirmatio indulte Johannis vigesimi secundi et aliorum pontificum cum multis gratiis«, drugi »Bulla Martini papae quinti et aliorum summorum pontificum cum multis privilegiis et gratiis concessis patribus vicariae Bosnae«. U lijevom uglu su slova »IO« ili brojka »10«.

Ova bula je velika rijetkost među papskim bulama, kao što smo to već u predgovoru spomenuli, po tome što ju je pisar počeo pisati kao prostu bulu »cum filo canapis«, pa morao početak izbrisati, okrenuti bulu na suprotni kraj i napisati je kao svečanu bulu »cum filo serico«.

I od ove bule postoji u arhivi franjevačkog samostana u Ljubljani jedan transumpt, pisan 19 maja 1474 »in ecclesia beate Marie Virginis monasterii fratrum minorum de observantia seraphici ordinis sancti Francisci in Tininio ..... presentibus ibidem honorabilibus et providis viris domino Thome Radiuojchich canonico et Andrea Huzich dicto, presbiteris choris Tyniensis ecclesie, et Thome Radonowich et Petro Boseuich, civium civitatis Tyniensis, testibus ad premissa vocatis pariter et rogatis in fidem et testimonium omnium premissorum«, a ovjerovljen najprije notarskim znakom, ogromnim, 9.8 cm visokim pjedestalom od tri sloja, od kojih je donji najširi, gornji najuži. U donjem sloju je ime »Johannis Gestel«, a to će biti notar, koji se potpisuje »Et ego Johannes Haimari de Wyenna, pataviensis diecesis sacris apostolica et imperiali auctoritatibus notarius publicus«. U srednjem sloju je ucrtano slovo **M**, u gornjem sloju slovo **S**. Iznad gornjeg sloja diže se stablo i na njemu okrugli cvijet.

Taj kninski transumpt od 1474 nošen je u Senj i tamo ponovo potvrđen, kao što to notar pripovijeda: »in mei notarii et testium.... presentia personaliter constitutus reverendissimus in Christo pater fr. Franciscus de Ra-

gusio, dicti ordinis vicarius Bosne ac in partibus Sclauonie et Bosne et Servie legatus apostolicus exhibuit et presentavit mihi quasdam bullas«, a potvrda je učinjena »presentibus in Christo patre domino Paulo, dei et apostolice sedis gratia episcopo Segne, ac venerabilibus dominis Martino de Arbe de Cernotis, archipresbitero arbensis, et Martino, Segne archipresbitero, et aliis testibus«. Pisar senjskog ovjerovljenja se potpisuje »Ego Johannes Sacci de Laude, eiusdem diocesis imperiali auctoritate publicus notarius ac iudex ordinarius et cancellarius iuratus comunis Segne«. Osim njega se kao drugi ovjerovalac potpisuje još »Marinus Maromanus, publicus imperiali auctoritate notarius et iudex ordinarius« sa istim svjedocima, kao što su navedeni od Johannesa Sacci de Laude.

Transumpt je na pergamentu njemačkog načina izrade, veličine 49,5 × 56,5 cm (opet carta transversa). Pismo Bečlije Johana Gestela koji je našao zaposlenja u Kninu, sitna je, teško čitljiva kurziva ne baš najružnijeg izgleda. Osim notarskim znakom transumpt je ovjerovljen nalijepljenim pečatom od crvenog voska, čiji se ostaci u tipično crkvenom obliku šiljatog ovala još vide, ali je sam pečat otpao. Bio je pričvršćen na pergament na taj način, što su u pergament urezana jedan ispod drugog četiri kuta: ⁂, njihovi slobodni šiljci zavinuti u vis, na njih naliven vosak i na vosak udaren tipar. Ovakav način pričvršćivanja drži na suhom papiru sasvim dobro, ali na masnom pergamentu se vosak vrlo rado odljepljuje i na taj način pečat stradava. Na našem transumptu je bio udaren po svoj prilici pečat Kninske biskupije.

7

PRESUDA KURIJALNOG SUDA OD 3 JULA 1419

Sadržaj: Kurijalni sud pod Petrom Nardijem donosi presudu po prizivu Matije iz Engleske, vikara bosanske franjevačke provincije, u parnici protiv splitskog nadbiskupa Dujma radi desetine. Presuda se javno objavljuje u stolnoj crkvi na Hvaru.

Petrus Nardi de Veralestis, decretorum doctor, canonicus basilice principis apostolorum de Urbe, domini nostri pape capellanus et ipsius sacri palatii apostolici causarum et cause ac partibus infrascriptis ab eodem domino nostro papa auditor specialiter deputatus, universis et singulis dominis abbatibus, prioribus, prepositis etc[1]), clericis notariis et tabellionibus publicis quibuscumque per civitatem et diocesim Spalatensem ac provinciam Dalmacie etc salutem etc.

---

[1]) nabraja u puna dva retka sve crkveno-svećeničke činove. Pošto bi objavljivanje cijele listine in extenso zauzelo previše mjesta i čitaocu vremena, to ćemo nebitne pasuse skratiti sa »etc« i u slučaju potrebe dati njihov kratak sadržaj.

Noveritis quod nuper sanctissimus in Christo pater et dominus noster dominus Martinus, divina providentia papa quintus, quandam commissionis sive supplicationis cedulam nobis per certum suum cursorem presentari fecit, quam nos cum ea qua decuit reverentia huiusmodi recepimus sub tenore:

»Beatissime pater: Licet devoti oratores vestri, religiosi viri Mathias, vicarius generalis in districtu Bosnensi, et Blasius de Ragusio, ordinis minorum, custos custodie Centine, et guardianus et alii fratres ordinis predicti in Chlmia Spalatensis diocesis non tenuerint neque possederint aliquas decimas spectantes et pertinentes ad reverendum patrem dominum Doymum, archiepiscopum Spalatensem et eius mensam archiepiscopalem, nichilominus tamen idem dominus archiepiscopus Spalatensis pretextu certi pretensi rescripti apostolici a s(anctitate) v(estra) emanati, directi (Nicolac)[1]) abbati monasterii sancti Johannis Baptiste Traguriensis, eosdem religiosos de et super certis pretensis decimis ac rebus aliis ad dictam mensam archiepiscopalem Spalatensem ut pretendebat spectantes, coram eodem domino abbate traxit in causam ipsosque religiosos multipliciter molestavit et inquietavit, propter quod pro parte eorundem religiosorum, sententium se rude gravari, extitit ad sanctam sedem apostolicam et s(anctitatem) v(estram) appelatum. Dignetur igitur s(ancitas) v(estra) etc«.[2])

In fine vero dicte commissionis sive supplicationis cedule scripta erant de alterius manus littera, superiori littere ipsius cedule penitus et omnino dissimili et diversa, hec verba videlicet: »De mandato domini nostri pape audiat magister Petrus Nardi et absolvat simpliciter et ad cauthelam citet, ut petitur, et iustitiam faciet«.

Huiusmodi siquidem commissionis vigore, postquam per providum virum magistrum Johannem de Scriuanis, in romana curia procuratoris, ac religiosis viris fratribus Martino de Vulconia, custode Cetinensi et Johanne Corcula, Bosne monasteriorum ordinis minorum, prefati fratris Mathie de Anglia, vicarii vicarie Bosne, principalis in dicta nobis causa facta commissione principaliter nominatim procuratoribus constitutis ad hanc causam etc ac processus in partibus habitis in hac causa coram prefato reverendo patre domino Nicolao abbate, iudice dele-

---

[1]) na ovome mjestu trogirski opat nije imenom naveden, ali se kasnije spominje više puta sa imenom.

[2]) molba papi da preda žalbu nekom od auditora, da je presudi.

gato etc (pripovijeda nadugo, kako je opat Nikola osudio vikara Matiju, kako je parnica »remissa et legitime devoluta«, kako je nadbiskup Dujmo bio pozvan od kurijalnog suda treći i peremptorični put, da dode ili pošalje prokuratora da odgovara u vezi sa ovom, ali se on ni na peremptorični poziv nije odazvao. Radi toga se na predlog prokuratora Ivana de Scriuanis održala javna rasprava protiv nadbiskupa Dujma »in contumacia« i auditor Petar Nardi donosi presudu »per venerabilem patrem dominum Nicolaum. abbatem monasterii sancti Johannis Baptiste de Tragurio, ordinis sancti Benedicti, assertum pretensum delegatum apostolicum in causa, que tunc vertebatur coram eo et nunc vertitur coram nobis inter reverendum patrem Doymum, archiepiscopum Spalatensem, ex una parte et prefatos fratres Mathiam vicarium, Blasium guardianum et alios fratres ordinis minorum de et super certis pretensis decimis et rebus aliis ad mensam archiepiscopalem Spalatensem, ut pretendebatur, spectantes etc male fuisse et esse processum ipsiusque pretensam excomunicationis sententiam in eundem fratrem Mathiam latam revocandam fore et revocamus et pro parte dictorum religiosorum et ipsius fratris Mathie ab eodem domino Nicolao abbate, pretenso delegato apostolico, et dicta eius pretensa excomunicationis sententia sive pronunciatione bene fuisse et esse appellatum dictumque fratrem Mathiam a prefata excomunicationis sententia absolvendum fore et absolvimus ipsumque comunioni et participatione fidelium ac perceptioni sacrorum restituendum fore et restituimus etc (osuđuje nadbiskupa Dujma na plaćanje troškova suđenja pred opatom Nikolom i pred kurijalnim sudom, te mu nalaže, da objavi presudu kurijalnog suda u svima crkvama pred narodom).

Sub anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo decimo nono, indictione duodecima, die vero lune, tertia mensis julii, pontificatus prefati domini nostri domini Martini, divina providentia pape quinti, anno secundo, presentibus ibidem discretis viris magistris Stephano Piloso, Bertoldo Rullis et Conrado Rode de Ersteyn notariis publicis scribisque nostris clericis Ruthenensis, Spriensis et Treverensis diocesis, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Tamnijim mastilom nacrtan je najprije notarski znak, tj. stabljika sa cvijetom od četiri lista, i napisano drugom rukom: »Et ego Johannes Rosenboem, clericus Coloniensis diocesis, publicus apostolica auctoritate notarius nec non venerabilis et circumspecti viri domini Petri auditoris prefati et huismodi cause coram eo scriba etc hoc presens publicum instrumentum per alium fideliter scriptum exinde confeci, subscripsi et in hanc publicam formam redegi signoque et nomine meis solitis et consue-

tis unacum memorati domini auditoris sigilli appensione signavi rogatus et requisitus in fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum«.

Pergament presude je italijanskog načina izrade, veličine 43, × 45,5 cm, plika 6,5 cm. Margine su bile odijeljene od teksta linijama, čiji se ubodi na rubovima još vide, ali su linije naknadno dobro izbrisane. Ubodi za vertikale su lijevo 3,6 i 4 cm, desno 4 i 3,5 cm od rubova, za prvu i drugu horizontalu 3 i 3,5 cm ispod gornjeg ruba. Dalje ima još tri vodoravne za pisanje, i to 13, 24 i 38 cm ispod gornjeg ruba, a te linije nisu izbrisane. Pismo je sitna, nelijepa gotička minuskula sa mnogo skraćenica. Kao ukras služi početno slovo P (etrus), koje se spušta u lijevoj margini 13 cm duboko, osim toga su slova »etrus Nardi« po 2 cm visoka, ali sve to ne čini naročiti utisak, jer pisar nije nikakav kaligraf.

Pečat je bio obješen na vrpcu provučenu kroz dvije rupice, ali ni pečata ni vrpce više nema na listini.

Na poleđini listine nalazi se savremenom gotičkom kurzivom zapis: MIIIICXVIIII, indictione XII, die VIII mensis decembris. Ad instantiam et petitionem fratris Martini de Vulchonia, custodis Cetine, vicarie Bosnensis, tamquam procuratoris et procuratorio nomine venerabilis viri fratris Mathie, vicarii Bosnensis, exibita fuit presens litera domini delegati in ecclesia kathedrali Farensi et iuxta mandatum prephati domini delegati seriatim lecta et promulgata coram clero et omni populo in missarum solempniis in festo conceptionis gloriose virginis Marie[1]) in presentia reverendi in Christo patris et domini fratris Georgii, dei et apostolice sedis gratia Farensis et Braciensis episcopi et in presentia mei archidiaconi,[2]) qui ibidem interfui cum ceteris canonicis et subscripsi rogatus«. Osim toga je na poleđini samo još broj »№ 13«, a na drugom polju broj »№ 2« i sasvim krivi recentni regest »Nicolaus abbas eligitur iudex in certa causa«.

8

POZIV KURIJALNOG SUDA OD 21 JULA 1419

Sadržaj: Na tužbu vikara bosanske provincije Matije iz Engleske protiv splitskog nadbiskupa Dujma, da je taj dao oteti bosanskim franjevcima neku milostinju, koju su dobili od pobožnog svijeta u splitskoj nadbiskupiji, poziva kurijalni sud nadbiskupa Dujma, da u roku od 60 dana dođe ili pošalje prokuratora na kurijalni sud, inače će se postupiti protiv njega »in contumacia«.

Petrus Nardi de Veralestis, decretorum doctor etc (cijela intitulacija, inskripcija i salutacija doslovno jednaka kao u prijašnjoj listini).

---

[1]) T. j. 8 decembra 1419, istog dana dakle, kojeg je pisan ovaj zapis.

[2]) Arhidakon, pisar zapisa, nažalost se ne navodi imenom.

Noveritis quod nuper sanctissimus in Christo et dominus noster dominus Martinus, divina providentia papa quintus, quandam commissionis sive supplicationis cedulam nobis per certum suum cursorem presentari fecit, quam reverenter ut decuit recepimus huiusmodi sub tenore:

»Beatissime! Presens pro parte devotorum virorum religiosorum fratrum Mathie de Anglia, generalis vicarii nuncupati et aliorum fratrum ordinis fratrum minorum in provincia et regno Bozne consistentium, nullius diocesis, sed romane ecclesie immediate subiectorum, exponitur S(anctitati) V(estre), quod licet ipsi religiosi non fecerint neque commiserint aliquid, propter quod monientur seu debuerint bonis et rebus eisdem religiosis in elemosinam erogatis spoliari et male tractari, nichilominus tamen reverendus pater, si sic dici meritur, dominus Doymus, archiepiscopus Spalatensis, nulla iusta seu saltem rationabili causa subsistente, dum ipsi religiosi de Spalato seu diocesi cum certis equis seu animalibus certis pannis linneis et aliis rebus eisdem religiosis in elemosinam erogatis oneratis recederent et ad domos eorum se transferent, mandavit et fecit eosdem religiosos animalibus ac bonis predictis per suos satellites nequiter spoliari et ad se illa transduci, que bona idem dominus archiepiscopus restituere recusavit, ymo in suos et familiarium suorum usus convertit etc (moli da se preda tužba na postupak auditoru Petru Nardi). In fine vero dicte commissionis sive supplicationis cedule scripta erant de alterius manus littera superiori littere ipsius cedule penitus et omnino dissimilis et diversa hec verba videlicet: »De mandato domini nostri pape audiat idem auditor, citet ut petitur et iustitiam faciat«.

Na osnovi toga auditor Petrus Nardi poziva nadbiskupa Dujma prvi, drugi i treći peremptorični put, da se u roku od 60 dana poslije primitka poziva javi »per se vel per procuratorem seu procuratores suos Florencie vel alibi, ubi tunc forsan dominus noster papa cum sua curia residebit«, inače će se postupiti i suditi po tužbi bez obzira na otsutnost tuženoga. Dok ne bude od kurijalnog suda izrečena presuda, nadbiskup Dujmo ne smije ni sam ni po drugima »quidquam innovare seu attemptare. Quod si secus factum fuerit, ad totum revocare et ad pristinum statum reducere curabimus iustitia mediante«. U dokaz toga izdaje ovu listinu snabdjevenu njegovim pečatom.

Datum et actum Florencie in ambitu monasterii beate Marie Nouelle ordinis fratrum predicatorum pro audientia causarum apostolica specialiter deputato, nobis inibi mane hora causarum ad jura reddenda in loco nostro solito pro tribunali sedentibus, sub

anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo decimo nono, indictione duodecima, die vero veneris, vicesima prima mensis julii, potificatus prefati domini nostri domini Martini pape quinti anno secundo, presentibus ibidem discretis viris magistris Stephano Pilosi, Bertoldo Rullis et Conrado Rode de Ersten, notariis publicis scribisque nostris, clericis Ruthenensis, Spriensis et Treuerensis diocesis, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Ispod teksta lijevo isti notarski znak kao kod prijašnje listine, potpis Johannesa de Rosenboem doslovno jednak potpisu u prijašnjoj listini.

Pergament poziva je italijanskog načina izrade, veličine 41,5 × 42 cm, plika 6,7 — 7,5 cm. Liniranje je u svemu potpuno jednako kao u prijašnjoj listini, samo su margine nešto veće. Rukopis je glatka gotička kurziva mnogo ljepšeg izgleda nego kod prijašnje, kićenje imena PETRUS NARDI je potpuno jednako načinu prijašnje presude.

Pečatna vrpca od konoplje je provučena kroz dva proreza na način papske kancelarije. Pečat je od svijetlog voska, plitka pločica stereotipnog crkvenog oblika šiljatog ovala, ali je ta šiljatoovalna pločica slomljena na dva dijela i okrnjena desno pri vrhu i lijevo u sredini. U 4 mm duboko udubljenje pločice bio je smješten pečat na crvenom vosku, ali je zbog lomljenja pločice veći njegov dio uništen, jedino je pri vrhu i pri dnu ostalo nešto crvenog voska. Na mjestima gdje je crveni vosak sasvim otpao vidi se da je dno udubljenja izbrazdano unakrsnim crtama, čija je svrha bila da se crveni vosak što jače spoji sa voskom pločice.

Na poledini nalazi se samo recentni zapis »Instrumentum et aliud fratrum.... 1419«, osim toga još broj »№ 12«.

9

BULA EUGENA IV OD 2 NOVEMBRA 1431

Izdanja: Wadding[3] X, 577; Theiner i Nedić nema; Fermendžin br. 702 str. 137 samo dobar regest.

Sadržaj: Dozvola da mogu bosanski franjevci primiti tri darovana mjesta u krajevima Dalmacije, Hrvatske, Bosne, Slavonije i Turske, koji stradavaju od provala Turaka.

Pergament grub i debeo, na pregibima i u gornjim uglovima veoma razjeden, dimenzija 55 × 31,7 cm, plika 8,8 cm, vertikale lijevo 5,6 i 6,8 cm, desno 6,5 i 5,5 cm od rubova, prva horizontala 3,7 cm, druga 7,2 cm ispod gornjeg ruba, dalje još 28 horizontala, od toga 5 neiskorišćenih pod plikom.

Pismo je lijepa gotizirajuća polukurziva, ali kao savršena ne može se još označiti, jednako kao ni kićenje. I s obzirom na pismo i s obzirom na kićenje papska kancelarja postiže vrhunac tek pred kraj pontifikata Eugena IV (1431 — 1447). Sada, na početku njegovog pontifikata, opaža se još izvjesna neokretna tvrdoća u potezima i slova i ornamenata. Prvo papino slovo **E** je 7 cm visoko i stiže gotovo do gornjeg ruba pergamenta. Crtano je tako, da izgleda kao da se u jednom ogromnom **C** na-

lazi jedno manje E. Jake kontraste je crtač postigao time, što je jedan dio lukova ispunio samo maslilom, dok su drugi dijelovi ispunjeni crtežima (cumfloribus). Iste visine kao prvo papino slovo su i oba su »servus servorum«. Ostala slova papinog imena, zatim sva produženja slova **b, f, h, l, s,** i konačno prvo slovo inskripcije **D** (ilectis) povećana su na 3,5 cm visine; slovo **D** odlikuje se neobično širokim lukovima (do 6 mm).

Pečatna vrpca sastavljena je od 7 žutih i 8 crvenih debelih svilenih konaca, provučena je kroz dva proreza na običan način papske kancelarije, a visi ispod pečata još 34 cm. Pečat je dobro sačuvan, imenska strana ima u četiri reda legendu: » + / EVGEN / IUS PP / IIII « Početni križ iznad papinog imena je uveo tek Eugenije IV[1]) i naša bula iz prve godine Eugenovog pontifikata je jedan od najranijih primjeraka toga početnog križa.

Rijetkost među papskim bulama pretstavlja naša bula, kao što je to već u uvodu spomenuto, po tome što na licu bule iznimno stoji i napomena o registraturi i taksi i o pisaru. U desnom gornjem uglu plike, naime, nalaze se zapisi »R(egistra)ta. Gratis pro deo«, a oko 3,5 cm ispod toga ime pisara »C. de Reate«. Uprkos spomenutom »Registrata« na licu, nalazi se i na poledini ono stalno ogromno R(egistrata)« papske kancelarije, a u donjem luku toga ogromnog R nalaze se slova »An«, možda početna slova An(tonius) registratora. Osim toga nalaze se na poledini u desnom donjem uglu, ali pisano glavačke, dva imena kancelarijskih činovnika, »P. de Montello« i Jo(hannes) de Nursia«, dalje veliko slovo **M** i riječi »Eugenii propria«.

Rukom XVII stoljeća pisan je regest »34. Quod fratres possint tria loca accipere in partibus Croatie, Bosne, Sclauonie et Hungarie. Conc(essa) a(nno) d(omini 1431«. Još mlađi je zapis »Quod fratres ex vicaria Bosne possint accipere tria loca in partibus Bosne et Croatie. № 14«.

10

LISTINE TVRTKA II TVRTKOVIĆA JAKOVU DE MARCHIA IZ GOD. 1433 i 1435

Kada je bio Jakov de Marchia god. 1432 poslan u Bosnu sa punomoći da zavede red među franjevcima, čija je disciplina popustila,[2]) njegov odnos sa kraljem Tvrtkom II nije bio uvijek najbolji. Tvrtko se usprotivio njegovom reformatorskom djelovanju (»ne inciperentur per vos in eodem nostro regno, que usque modo non fuerunt«).[3]) Zbog toga Jakov prede u Ugarsku i optuži kralja, da nije kršćanin. Tvrtko je na to morao uzmaknuti i listinom od 1 aprila 1433 obećava Jakovu, da će poslati na papin dvor poslanstvo, koje će ga opravdati (»expurgare«). Ta Tvrtkova listina od 1 aprila 1433 sačuvana je u franjevačkom samostanu Nova Neapolis u Napulju među

---

[1]) Schmitz-Kallenberg l. c. 110.

[2]) Ispor. Batinić 1, c. 87 i Jelenić 1, c. 41.

[3]) u Tvrtkovoj listini od 1 aprila 1433 kod Fermendžina str. 139.

ostalom ostavštinom Jakova de Marchia, koja se čuva tamo, a izdao ju je u cjelini Fermendžin pod br. 711 str. 139. Franjevački samostan u Ljubljani posjeduje od nje fotografiju, koju je dao napraviti p. Augustin Zubac, a o kojoj će potanje raspravljati fra dr. Rastko Drljić.

O misiji Jakova de Marchia pripovijeda Wadding pod godinom 1432, sigurno na osnovi nekih izvještaja, koji su mu bili na raspolaganje u vatikanskom arhivu, ali koje on ne navodi: »Per tres annos commoratus i Bosna vir sanctus (sc. Jacobus), iterumque reversus, disciplinam restituit, dissolutos mores correxit, conventuum et regionum controversias sopivit, redditus distraxit, et corruptelas omnes contra Regulae puritatem latenter introductas procul effecit. Quosdam per singulares domos et praedia Castri Jayze dispersos et proventibus gaudentes, quia aliter inter gentem varia haeresi infectam dicebant se vivere non posse, illinc coegit recedere, donec Stephanus Tuertcho, rex Rasciae et Bosnae, id aegre ferens, et de beati Jacobi rigore conquestus apud Pontificem et Imperatorem, tandem inductus est, ut eis provideret de opportunis aedibus et rebus necessariis«.[1])

Pod godinom 1435 Wadding pripovijeda dalje o djelovanju Jakova u Bosni i objavljuje drugu listinu Tvrtka II iz god. 1435 O djelovanju Jakova priča: »Jacobus Picenus (i. e. de Marchia) quantumvis anno preterito se exonerare voluerit Vicariatu Bosnensi, a Ministro Generali sibi commisso, hoc anno a Pontifice denuo amandatus est, ut reformationem plene stabiliret, et fidem Christi in illo regno languentem, doctrinae coelestis spiritu renovaret. Patres etiam Concilii Basileensis plurima ei commiserunt agenda et examinanda in illo regno, aliisque Hungariae provinciis. Regredentem fictis honoribus excepit Stephanus Tvarcho, Rasciae et Bosnae rex, qui in superiore Mysia late imperabat, et subjectis litteris salutavit. Semper ille perstitit in tuendis Fratribus Castri Jayze, de quibus supra diximus (t.j. kod godine 1432), donec tandem precibus et rationibus beati Jacobi coactus, potiori consilio provisum est religioso decori et Fratrum conscientiae....« Na to slijedi kratak opis grada Jajca, koji je 1463 bio predmet borbe sa Turcima, a poslije toga tekst Tvrtkove listine od 24 augusta 1435. I ako je ona objavljenja od Waddinga, po njemu i od Nedića (s. 71), ali nažalost ne i Fermendžina, reprodukujemo je ovdje u cjelini, jer su izdanja Waddinga i Nedića teško pristupačna, dalje, jer je listina u kulturno-istorijskom pogledu nadasve zanimljiva, i konačno, jer je objavljena po svoj prilici pod krivom godinom, o čemu će biti opširnije govora niže. Wadding kaže, da objavljuje listinu po originalu,

[1]) Wadding[3] XI, 228 cap. XVI. Isto donosi po Waddingu i Farlati, Illyricum sacrum IV, 6.

ali ne navodi, da li se original nalazi u vatikanskom arhivu, ili možda u ostavštini Jakova de Marchia u Napulju. Tekst listine glasi prema Waddingu:

Reverendo in Christo Patri, domino Jacobo de Marchia, Praedicatori et Vicario Bosnensi, amico nostro carissimo.

Stephanus Tvarcho Dei gratia Rex Bosnae.

Reverende in Christo Pater, amice noster carissime! Pridem petiti et requisiti per vestram Paternitatem, vobis in litteris nostris misimus, ut in partibus regni nostri libere et secure veniendo, fidem Dei, sicut et alias vestri ante cessores, praedicare poteritis,[1]) et nos iuxta possibilitatem nostram vos honore, quo poterimus, suscipiendo, habere et tractare tamquam amicum studebimus et volumus. Sed ecce modo auribus nostris indisplicenter valde insonuit, quod vos velletis quosdam religiosos nostri regni de tenutis et pertinentiis castri Jayze expellere. Igitur, carissime, rogamus, hoc facere non velitis; pie et cum humilitate fides Dei et verbum praedicatur. Et si sic feceritis, honorem domini nostri Gracomi[2]) et nostrum deturpabitis. Et ibi sunt pauci, quos expelleretis, et vere in partes alias nostri regni, ubi tenentur et existimantur praedicti Religiosi, plus de cetero intrare, neque ipsam fidem praedicare non poteritis nec putetis. Ea propter, carissime, talia non debetis facere incipere, neque fieri per vos exoriri. Datum in nostro Castello Bobowach, in festo sancti Bartholomei apostoli, anno domini MCCCCXXXV.[3])

Ako ovu listinu Tvrtka II pažljivo analiziramo, dolazimo do zaključka, da ona nije pisana godine 1435, nego god. 1432.

Wadding sigurno po pouzdanim izvorima pod godinom 1432 priča (v. gore!), kako je Jakov u roku od tri godine, dakle 1432 — 1435, reformirao franjevce, kako je neke protjerao iz Jajca, gdje je stanje bilo najgore, jer tamo franjevci nisu živjeli po samostanima, kao što je propis reda, nego po privatnim kućama i u selima i nisu živjeli od milostinje, nego od stalnih prihoda, izgovarajući se, da inače među raznovrsnim krivovjerskim narodom ne bi mogli izaći na kraj. Sa stanovišta fra Jakova je logično, da će reformator smjesta udariti na ono, što najviše vapije za reformom, t.j. na jajačke prilike, koje su mu bile bez sumnje već prije njegovog dolaska najavljene kao reforme najviše potrebne.

Ako je za fra Jakova logično, da će se najprije pozabaviti najprečim problemom, čišćenjem i disciplinovanjem reda, još je logičnije, da kralj Tvrtko II neće tri godine čekati da protestira protiv postupaka reformatora, nego da će to učiniti odmah, t.j. još iste 1432 godine. Naša

---

[1]) Ove Tvrtkove »Littere« nisu sačuvane.

[2]) Ime je Wadding sigurno krivo pročitao.

[3]) Wadding[2] XI, 271.

lisitna je nesumnjivo neposredna i brza reakcija kralja na mjere fra Jakova, koje su mu se činile previše drakonske. Kakvo je lice napravio reformator fra Jakov, koji je kasnije radi svoga revnog djelovanja postao svetac, kada je čitao kraljeve srdačne riječi »pie et cum humilitate fides Dei et verbum praedicatur«, bilo bi zanimljivo vidjeti.

I inače sav sadržaj Tvrtkove listine potpuno odgovara najprvome vremenu boravka fra Jakova u Bosni, t.j. godini 1432. Tvrtko veli, da mu je na njegovo izričito traženje poslao salvum conductum, da može doći, dakle poslao mu ga je još u Italiju prije njegovog dolaska kao designiranom inkvizitoru (nažalost taj salvum conductum nije sačuvan). Takve riječi Tvrtkove bile bi godine 1435 sasvim u zakašnjenju, ali veoma odgovaraju godini 1432. Dalje Tvrtko ističe, da je istom (»modo«) čuo, da fra Jakov namjerava poduzeti korake protiv franjevaca iz Jajca, a to bi god. 1435, kada je cijela afera već davno bila riješena, pogotovo bilo u zakašnjenju. Sve, dakle, govori protiv godine 1435, a za godinu 1432.

Prema tome, biće da je Wadding pogriješio i godinu na listini krivo pročitao. To se moglo vrlo lako dogoditi. Ako pisar listine godinu MCCCCXXXII nije pisao pažljivo, nego aljkavo, i obje jedinice II nije povukao paralelno, nego koso jednu prema drugoj, što se još kako lako moglo dogoditi, moglo je bez velike krivnje Waddingove iz MCCCCXXXII postati u izdanju MCCCCXXXV. Vidi se da svi razlozi govore za to, da ova zanimljiva listina Tvrtka II potiče iz godine 1432, a ne iz 1435.

11

LISTINA TVRTKA II BOSANSKIM FRANJEVCIMA OD 25 JANUARA 1436

Izdanja: P. Emericus Pavić, Ramus viridantis olivae in arcam militantis ecclesiae relatus... Budimpešta 1786 str. 6 (prema Fermendžinu s. 151 i Jeleniću I 6); Farlati, Illyricum sacrum IV, Venezia 1769, str. 66; Katona, Historia critica regni Hungariae XII, 736; Fermendžin br. 725 i 726 str. 150 (donosi pod dva broja jednu te istu, t. j. našu listinu kralja Tvrtka II).

Sadržaj: Kralj Tvrtko II uzima bosanske franjevce pod svoju zaštitu i jemči im, da mogu slobodno djelovati u njegovoj zemlji.

Pergament listine je njemačkog načina izrade — pri tome treba držati u vidu, da je listina pisana u Mađarskoj u Stonom Biogradu, da je pergament dakle po svoj prilici mađarskog porijekla, — vanjska strana je jedva primjetno tamnija od unutrašnje, a obje su hrapave, ne glatke, kao što je običaj kod pergamenta. Obrezivan je pravilno te je gornja i donja širina po 41,3 cm, a lijeva i desna dužina (visina) po 22,5 cm, k tome još velika plika od 9,8 cm. Od liniranja ne opažaju se nikakvi tragovi, ali izgleda da ga je bilo, jer su margine i redovi pravilni. Gornja margina iznosi 4,2 cm, ljeva 5 cm, desna 4 — 5 cm, ispod teksta je ostalo 17,5 cm neispisanog prostora, a pošto je margina zavinuta 9,8 cm u vis, to su posljednja tri retka teksta pokrivena plikom.

Pisar se prema običaju bosanskih latinskih listina ne potpisuje, za razliku od ćirilskih, na kojima je potpis pisara redovit. Pismo je

prilično razgovijetna i čitljiva minuskula sa vrlo malo skraćenica. Čak one riječi, koje se inače stalno skraćuju, na pr. sanctus, ecclesia i t.d., ispisane su često svima slovima. Slova su 1,5 — 2 mm visoka, ali je udaljenost redova mala — 20 redova teksta zaprema samo 10,5 cm visine — i radi toga opći aspekt nije najljepši. Kao kićenje stoji u lijevoj i gornjoj margini jedino početno slovo listine N (o s) od 3,2 cm visine i do 4 cm širine, na pojedinim dijelovima iskićeno poprečnim crticama, ali povučeno samo prostim potezom pera, dakle ne podebljano. Inače je u prvome retku još nekoliko početnih slova ponešto povećano, ali sva ta skromna povećanja ne čine nikakav utisak.

Za provlačenje pečatne vrpce napravljena su 7,5 cm iznad donjeg ruba pergamenta, dakle samo 0,5 cm ispod posljednjeg retka pisma, dva ogromna, po 2,5 cm široka proreza kroz pliku i pergament, unutrašnja njihova udaljenost iznosi 6,5 cm, dimenzije, dakle, kakvih inače ne nalazimo u našoj diplomatici.

Pečatna vrpca je od svilenih konaca neodređene zelenkasto-žuto sive boje, a provučena kroz oba proreza veoma komplikovano. Na prvi pogled se čini, kao da su upotrebljene dvije vrpce, i tek kod pobližeg promatranja opaža se, da je uistinu samo jedna, ali je ona provučena kroz oba proreza tako vješto, da čini utisak kao da su dvije. Vrpca je provučena kroz jedan prorez, ispod donjeg ruba listine prebačen je jedan krak preko drugog, ali zatim nije jednostavno povučen na suprotnoj strani do drugog proreza, kao što kod većine bosanskih listina (ispor. GZM 1948, 119) nego je uz jednu stranu listine nekoliko puta obavijan oko onog kraka, koji se nalazi na istoj strani listine, i tek poslije tog ovijanja povučen koso prema drugom prorezu, provučen kroz njega i sada na protivnoj strani koso povučen do mirujućeg kraka, i opet na toj protivnoj strani najprije nekoliko puta obavijan oko onog mirujućeg kraka do donjeg ruba listine. Na taj je način postignuto, da smještaj vrpce i na prednjoj i na stražnjoj strani pokazuje potpuno jednaku sliku. Ispod ruba pergamenta oba se kraka još 11 puta obavijaju jedan oko drugog, zatim na jedan ulaz ulaze u pečat, ali se u njemu granaju i izlaze na dva, međusobno oko 3 cm udaljena izlazna otvora. Ispod pečata vrpca visi još oko 40 cm.

Pečatna grudva pravljena je od voska, i to unutrašnjost njezina od nekuhanog, a taj je izvana obliven slojem kuhanog voska. Pošto je grudva jako oštećena, vidi se razlika između jednog i drugog voska vrlo dobro. Po obliku naliči grudva polovini jednog uzduž prorezanog jajeta najveće širine od 4,5 cm i najveće dužine od 5,5 cm, a dubine od 2,3 cm. Na gornjoj površini napravljeno je udubljenje od 2 mm, ispunjeno crvenim voskom, a u vosak je utisnut tipar Tvrtkovog pečata.

Tvrtkov pečat pretstavlja jedno od najvećih iznenađenja za sfragističara. Prilikom opisa bosanskih i humskih povelja srednjega vijeka mogao sam konstatovati, da kralj Stjepan Toma cijelo vrijeme svoje vlade nije imao svoj vlastiti veliki pečat, nego je upotrebljavao pečat Tvrtka I. Na dva akta iz njegove kancelarije našao se barem njegov mali pečat, opisan u GZM 1949/1950 str. 183. No, pronalazak ove listine Tvrtka II iz godine 1436 je dokazao, da kralj Toma nije imao čak ni svoj vlastiti mali tipar, jer je u crveni vosak pečatne grudve na našoj listini utisnut onaj isti tipar, koji sam u GZM 1949/50 pripisivao kralju Tomi, jer još nisam poznavao listinu Tvrtka II. Da napomenem,

da se taj isti tipar Tvrtka II nalazi otisnut i na impressumu, kojim je pečaćena i Tvrtkova listina fra Jakovu de Marchia iz godine 1433, a koja se čuva u franjevačkom samostanu u Napulju, tako da imamo u svemu dva otiska toga Tvrtkovog tipara. Na taj je način pronalazak Tvrtkove listine u franjevačkom samostanu u Ljubljani dokazao, da su pod kraljem Tomom vladale takve očajne materijalne prilike, da za svoju kraljevsku kancelariju nije mogao nabaviti čak ni mali, kamo li veliki tipar, nego se služio tiparima svojih prethodnika, za svečane povelje tiparom Tvrtka I, za obične akte ovim našim tiparom Tvrtka II.

Otisak tipara na našoj listini je veoma oštećen, ipak on pokazuje još uvijek sve bitne dijelove njegove. Promjer tipara iznosi 2,4 cm, kao što i na otisku listine kralja Tome iz god. 1449 i 1453, u osmerokutom gotskom okviru nalazi se grb kralja Tvrtka, i to odozdo najprije koso položen štit. U štitu je gore mala kraljevska kruna, ispod nje veliko slovo T, čije ušice stižu gotovo do osnovne crte. Nad štitom se u srednjem dijelu grba nalazi šljem, a iznad šljema diže se opet kraljevska kruna sa perjanicom. Na našem pečatu je ova gornja kraljevska kruna uništena, ali je sačuvana i na napuljskom otisku i na otiscima kralja Tome. Zanimljivo je konstatovati, da srećemo potpuno iste elemente grba i na kalupima za novac obaju kraljeva, ali kod novaca ne nalazimo kod kralja Tvrtka II nijedan, koji bi imao sasvim isti tip obrade tih elemenata, dok na dinarima kralja Tome nalazimo baš u sitnice istu obradu, čak i slovo T sa ušicama gotovo do osnovne linije.[1]) Time, naravno, nećemo tvrditi da Tvrtko II nije uopće imao jednaki ili slični kalup, samo dosada nije nađen nikakav komad sa otiskom takvog kalupa, čime nije rečeno, da se neće možda jedanput naći.

U oči pada razlika u tehničkoj obradi svih detalja na pečatnom tiparu, na jednoj, i na kalupima za novac, na drugoj strani. Na kalupima za novac svi detalji su isti i izgledaju isto tako brižljivo izrađeni, ali slova na novcu ne mogu se ni uporedivati sa slovima na pečatu. To bi navelo na pomisao, da je tipar za pečat izrađen negdje u tudini od nekog prvoklasnog majstora, dok su kalupi za novac već radi prirode same stvari sigurno izrađeni u samoj zemlji. Naš graver, koji je pravio kalupe za novac, dosta dobro je imitirao likove sa pečatnog tipara, ali kada je trebalo raditi negative za slova, naravno, sada bez uzoraka, jer je natpis na novcu bio ipak drukčiji nega na pečatu, posao mu je ispao prilično lošije nego što je natpis na pečatnom tiparu.

Natpis na pečatu teče uz desnu i lijevu stranu oboda, uokviren dvijema ispupčenim kružnim crtama. Od slova se razaznaju samo ERTCON na desnoj i IS....BOS na lijevoj strani, a urezana su sitnim gotičkim majuskulnim tipovima. Otisak tipara na našem pečatu u vosku je mnogo plastičniji i reljefniji od otiska na papiru na Tvrtkovoj listini u Napulju ili na listinama Tome.

Listina je presavijena odozgo nadole 6,5 cm. Pošto je taj pregib vjekovima ležao na tekstu, a jedan dio gornje margine je mastan, jer pergament prilikom izrade nije dovoljno izložen djelovanju kreča, to su se dijelovi teksta upili u onaj masni dio gornje margine, i na taj se

---

[1]) Ispor. Rendjeo Ivan, Novci bosanskih banova i kraljeva. G Z M 1943, 283. Najsličniji je dinar III/1 vrste.

način danas vide u ogledalnom pismu (Spiegelschrift) dijelovi redova 14, 13, 12, 11 i 10. Neke riječi se mogu dobro čitati, tako na pr. »fratribus presentibus« iz 14-og, »nostrates aliquam« iz 13-og retka i t.d. Tamo gdje pergament nije mastan, vide se doduše crnkasti tragovi pisma u gornjoj margini, ali o čitanju pojedinih slova naravno ni govora, slova se jasno upila samo tamo, gdje je pergament mastan.

Poslije presavijanja gornjeg pregiba listina je preklopljena sa lijeve strane 11,7 cm, a sa desne strane oko 14 cm unutra, tako da u složenom stanju pretstavlja četverokut od otprilike 15,3 × 16 cm.

Na središnjem polju (to bi kod pisma bilo adresno polje) nalazi se sredinom broj »№ 21«, a u jednom uglu broj »1«. Na desnom pregibu nalazi se regest od ruke XVII stoljeća »Stephanus rex Bosne in civitate Alba Regali tuetur fratres nostros, ut libere possint sine ulla molestia aliorum infidelium administrare sacramenta et cetera ecclesiastica exercere. 1436.«

12

BULA EUGENIJA IV OD 30 SEPTEMBRA 1446

Papa daje oprost za vjernike, koji na Veliku gospojinu hodočaste crkvi sv. Marije u Glamoču, da bi se crkva mogla restaurirati.

Eugenius episcopus servus servorum dei. Universis Christi fidelibus, presentes litteras inspecturis, salutem et apostolicam benedictionem.

Dum precelsa meritorum insignia, quibus regina celorum, virgo dei, genitrix gloriosa, sedibus prelata sideris quasi stella matutina precutilat, devote considerationis indagine perscrutamur, dum etiam inter pectoris nostri archana revolvimus, quod ipsa utpote mater misericordie, gratie et pietatis, amica humani generis, consolatrix pro salute fidelium, qui delictorum onere pregmuantur (!), sedula oratrix et pervigil ad regem, quem genuit, intercedit, dignum quin potius debitum arbitramur, ut ecclesias in sui nomine dedicatas gratiosis remissionum prosequamur impendiis et indulgentiae muneribus decoremus. Cupientes igitur, ut ecclesia beate Marie (crnijim mastilom: in Glamoç), nullius diocesis, in regno Bosne sita, que sicut accepimus in suis edificiis et structuris reparatione indigere dinoscitur, congruis honoribus frequentetur et in suis edificiis et structuris reparetur et ut fideles ipsi eo libentius causa devotionis confluant ad eandem et ad reparationem huiusmodi manus promptius porrigant adiutrices, quo ex hoc ibidem dono celestis gratie uberius conspexerint se refectos de omnipotentis dei misericordia et beatorum Petri et Pauli apostolorum, eius auctoritate confisi omnibus vere penitentibus et confessis, qui in singulis assumptionis dicte Virginis festis a primis vesperis usque ad secundas vesperas inclusive computando ecclesiam ipsam devote visitaverint annuatim annos quinque et totidem quadragenas, de iniunctis eis penitentiis misericorditer relaxamus presentibus perpetuis futuris temporibus duraturis. Volumus autem, quod si alias dictam ecclesiam visitantibus et ad reparationem seu ipsius fabricam manus adiutrices porrigentibus aut alias pias elemosinas inibi erogantibus seu alias aliqua alia indulgentia in

perpetuum vel ad certum tempus nondum elapsum duratura per nos concessa fuerit, presentes littere nullius existant roboris vel momenti.

Datum Rome apud sanctum Petrum, anno incarnationis dominice millesimo quadringentesimo quadragesimo sexto, pridie Kal. octobris, pontificatus nostri anno sextodecimo.

Na plici u desnom uglu gore crnjim mastilom i drugom rukom zapis o taksi: »Gratis de mandato domini nostri pape«. Ispod toga opet svjetlijim mastilom potpis pisara: »Ja(cobus) de Rizonibus«. Ispod plike u desnom (ne u lijevom) uglu dole opet crnjim mastilom: »Poggius.[1]) Gratis etc.«

Pergament je srednjeg kvaliteta, veličine 49 × 27 cm, plika 8,3 cm, vertikale lijevo 5 i 6 cm, desno 6,8 i 5,8 cm od rubova, prva horizontala 5,1 cm, druga 8,1 cm ispod gornjeg ruba, dalje još 17 horizontala, od toga tri neispisane ispod plike. Horizontale su povučene tako nježno, da se jedva opažaju.

Pismo Jakova de Rizonibus je savršena kurijalna humanistička minuskula gotizirajućeg karaktera. Kićenje je nadasve svečano, početno E papinog imena je 9,2 cm visoko (počinje 1 cm ispod prvog retka pisma i siže gotovo sasvim do gornjeg ruba bule) i široko 8,5 cm. Ove gole brojke ne daju nikakav utisak, ali kada se vidi početno slovo veliko gotovo cijeli kvadratni decimetar, iskićeno savršenim crtežima u luku i u oba kraja, sve to izvedeno mirnom i sigurnom rukom, dobiva se tek pravi utisak napora, koji je utrošen u ovo kićenje početnog slova. Isto nadasve bogato kićenje nalazimo kod oba početna s u riječima servus servorum, koja su visoka čak po 9,5 cm. Ostala slova papinog imena »ugenius« visoka su po 4 cm i imaju srazmjerno tome podebljana stabla i lukove, a početno U(niversis) inskripcije izgleda upravo glomazno. Normalne visine od 4 cm, ono je 6,5 cm široko i nesrazmjerno podebljano, tako da čini već prejaki utisak. Osim toga su kao uvijek u prvome retku sva slova b, f, l, s (h nema) povećana na 4 cm visine. U svemu čini prvi redak upravo pompezni, ali skladni utisak. (V. priloženu tablu I.)

Pečatna vrpca sastavljena je od 8 žutih i 8 ljubičastocrvenih svilenih konaca, a provučena je kroz dva proreza na običan način papske kancelarije. Ispod pečata visi još 35 cm. Pečat je dobro sačuvan, avers ima stalne likove glava sv. Petra i Pavla sa horizontalnim natpisom iznad njih: SPA—SPE, a revers u 4 retka legendu: » + / EVGEN / IUS PP / IIII «.

Na poleđini nalazi se samo ogromno »R(egistra)ta«, ispod toga je rukom XVII stoljeća: »Indulgentia capellae ecclesiae nostrae in Glamoç pro festo assumptionis B(eatae) M(ariae) V(irginis). № 17«.

---

[1]) Poggius — Poggio, poznati italijanski humanista Gian Francesco Bracciolini, pojavljuje se ovdje u službi taksatora, inače je bio sekretar papske kancelarije. Ispor. V. Novak, Latinska paleografija str. 263 i 264.

13

TRANSUMPT BULE NIKOLE V OD 14 MAJA 1447

Izdanja: Wadding [3] XI, 593; Nedić 89 po Waddingu; Fermendžin br. 862 str. 206 u cjelosti po jednom transumptu iz god. 1625, koji se nalazi u franjevačkom samostanu u Trsatu, ali taj trsatski transumpt iz 1625 nije prepis originalne bule Nikole V, nego prepis potvrde ove bule sa strane pape Lava X iz god. 1515. Transumpt koji se nalazi u franjevačkom samostanu u Ljubljani napravljen je od originalne bule god. 1513, dakle prije potvrde sa strane Lava X god. 1515.

Sadržaj: Papa određuje, da granice Bosanske vikarije sižu samo do Drave, da fratri Bosanske vikarije mogu birati vlastitog vikara i da privilegije bivših papa bosanskoj vikariji važe samo za ovu sadašnju bosansku vikariju do Drave (prema tome ne i za Ugarsku, koja se u međuvremenu otcijepila od vikarije Bosne).

Ljubljanski transumpt je uzor očajne razvučenosti i fraziranja notara, koje je uzelo maha već u XV stoljeću, a sada u XVI postiglo vrhunac. Tekst prepisane papine bule zaprema u svemu samo 6 redova, dok sam notarev uvod obuhvata 15 redova. Poslije teksta bule u transumptu slijedi još 5 redova zaključaka, a sam notarev potpis ispunjava 3½ retka, što nije ni čudo, kada je notar stigao da u njemu pripovijeda i »aliis me occupato negociis confeci«. U uvodu se pripovijeda »universis et singulis hoc presens transumptum sive instrumentum publicum inspecturis, visuris, lecturis pariter et audituris pateat evidenter et sit notum, quod nos HIERONIMUS de Ghinittys, dei et apostolice sedis gratia ellectus Asculanus sanctissimi domini nostri pape et eius camerarius nec non curie causarum camere apostolice generalis auditor romaneque curie iudex ordinarius ad venerabilis viri domini fratris Antonij de Yezero, vicarii fratrum minorum in regno Bosine, instantiam et requisitionem«, da je od vikara Antuna primio bulu u svrhu potvrde, da je uveo odgovarajući postupak, da je pronašao bulu neozlijeđenu i dao je transumirati »per discretum virum dominum Tranquillum de Romaulis, civem romanum, dicte curie earumque (!) camere apostolice notarium publicum.« Poslije teksta bule slijedi razvučena koroboracija i na to »Datum et actum Rome in domo habitatinos nostre. in qua iura reddi solent, mane, hora tertiarum audientie causarum consueta, inibi domino locumtenente nostro ad jura reddendi et causas audiendi in loco suo solito et consueto pro tribunali sedente, anno a nativitate domini millesimo quingentesimo decimo tertio, indictione prima, die vero vicesima quinta mensis junii, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Leonis, divina providentia pape decimi, anno primo, presentibus ibidem discretis viris dominis Johanne Baptista de Ecclesia et Barnaba Fernandi, dicte curie causarum camere apostolice notariis, testibus ad premissa vocatis, habitis specialiter atque rogatis«. Poslje toga slijedi u tri i po reda potpis notara Tranquila de Romaulis, ali taj nećemo in extenso navoditi, o njegovoj teško nadmašivoj vještini gomilanja fraza dovoljno svjedoče i gornji izvaci.

Transumpt je pisan na pergamentu italijanskog načina izrade veličine 51,5 × 30 cm, plika 6,5 — 7,7 cm, margine su velike, gore 6 cm, lijevo 6,5 cm i desno 5,8 cm.

Pismo transumpta je sitna, nerazgovijetna kurziva sa priličnim brojem skraćenica. Notar Tranquilo je nastojao da iskiti svoj elaborat

i nacrtao je početno I 10 cm duboko u lijevu marginu, daljnja slova »(I)n nomine« na početku prvoga retka i riječ »Universis« na svršetku toga retka pisao je 2,5 cm visoko, dok su ostale riječi na sredini retka »sancte et individue trinitatis amen« pisane 0,7 cm visokim slovima. Uprkos tim nastojanjima utisak listine nije dopadljiv, jer Tranquilo nije ni kaligraf, ni crtač.

Pečatna vrpca je prost pleteni kanap, provučen kroz dva proreza na način papske kancelarije, na nju je obješena zarđala limena kutija šiljato-ovalnog oblika i u njoj je bio na crvenom vosku otisnut pečat istoga oblika, ali je pečat osim nešto malo ostataka u lijevoj gornjoj četvrtini propao.

Na poleđini transumpta nalazi se zapis učinjen rukom XVII stoljeća: »8. Exemplum Nicolai papae super terminis provinciae Bosnae a flumine Draui usque ad Adriaticum mare concessum. 1447.« Ispod toga je sasvim recentnom rukom »Exemplum ad instantiam fratris Antonii a Jezero, vicarii Bosnae 1513. № 17.«

14

BULA NIKOLE V OD 24 OKTOBRA 1448

Izdanja: Wadding nema; Theiner II, 250; Nedić 101 po Theineru; Fermendžin br. 880 str. 208 nepotpun regest.

Sadržaj: Kustodi i gvardijani bosanske vikarije su podnijeli pretstavku, da podređivanje bosanske vikarije generalnom franjevačkom vikaru Italije nanosi štetu njihovim interesima, jer je generalni vikar Italije odvojio Dalmaciju i od nje osnovao posebnu vikariju. Radi toga traže, da bosanski franjevci biraju sebi vikara, koji bi bio podređen samo generalnome ministru reda, a ne generalnom vikaru Italije. Papa naređuje svome legatu u Bosni, poznatom hvarskom biskupu Tomi da razvidi ovo pitanje i ugodi bosanskim franjevcima, ako su njihovi razlozi opravdani.

Pergament je veoma tanak i fin, veličine 47,5 × 29,5 cm, plika 6,6 cm, vertikale lijevo 5,2 i 6,5 cm, desno 6,3 i 5 cm od rubova, prva horizontala 4,5 cm, druga 8,6 cm ispod gornjeg ruba, dalje još 31 horizontala sa 14,5 cm prostora, od toga 4 neiskorištene pod plikom.

Pismo je vrlo lijepa gotizirajuća polukurziva sa izgledom kurzive. Bula je iskićena prema propisima, koji važe za bule »cum filo canapis«, t.j. samo prvo papino slovo N je povećano na 7 cm visine i 5,3 cm širine, ostala slova papinog imena su pisana običnim slovima, a na 4,1 cm visine povećana su sva slova **b, f, h, l** i **s** prvoga retka.

Bula je kao papin mandat opremljena samo konopljanom bijelom, čvrsto pletenom vrpcom, koja je provučena kroz dva proreza na način papske kancelarije. Ispod pečata jedan krak visi još oko 60 cm, drugi je odrezan do samog pečata, što je u vezi sa obmotavanjem i otvaranjem bule. Pečat je dobro sačuvan i na reversu nosi u 4 retka legendu: » + / NICO / LAVS / PP V«.

Od kancelarijskih zapisa nalazi se u desnom gornjem uglu plike »Gratis de mandato«, ispod toga sa povećanim i lijepo iskićenim početnim slovima potpis pisara »A. de Crescentiis«. Ispod plike u lijevom donjem uglu je ponovljeno »Gratis de mandato domini pape«, ispod toga ime komputatora »N. Sensclebanus (?)«, a sasvim na lijevom rubu oznaka mjeseca »Oct(obris)«. Na poleđini nalazi se ogromno »**R**(egistra)ta (in) camera apostolica. U trbuh ogromnog **R** uneseno je veliko **S**,

a izvan trbuha malo a. Drugih savremenih zapisa nema. Rukom XVII stoljeća je zaveden regest »Bulla Nicolai V de separazione Dalmazie et quod fratres vicarie Bosne possint sibi elligere proprium vicarium, qui nulli subiciat nisi ministro generali. M° 4° 4° 8«. Ispod toga je slovo L a glavačke broj »№ 18«.

15

BULA NIKOLE V OD 23 JANUARA 1450

Papa daje oprost hodočasnicima crkve sv. Katarine, koju je sagradio hrvatski ban Petar Talovac na Cetini.

Nicolaus episcopus servus servorum dei. Universis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis salutem et apostolicam benedictionem.

Licet is, de cuius munere venit, ut sibi a suis fidelibus digne et laudabiliter serviantur de habundantia sue pietatis, que merita supplicum excedit et vota bene servientibus sibi multo maiora retribuat, quam valeant promereri, nihilominus tamen desiderantes domino populum reddere acceptabilem et bonorum operum sectatorem fideles ipsos ad complacendum ei quasi quibusdam allectivis muneribus indulgentiis videlicet et remissionibus invitamus, ut exinde reddantur divine gratie aptiores. Cupientes igitur, ut capella sancte Catherine, quam sicut accepimus, dilectus[1]) filius nobilis vir Petrus de Tallowcz comes Cetine ac Dalmatie et Croatie banus[1]) in Cethina construi fecit, congruis honoribus frequentetur ac in suis structuris et edificiis eo melius conservetur et ut Christi fideles eo libentius causa devotionis confluant ad eandem et ad conservationem huiusmodi necnon ipsius capelle fabricam manus promptius porrigant adiutrices, quo ex hoc ibidem dono celestis gratie uberius conspexerint se refectos de omnipotentis dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli apostolorum, eius auctoritate confisi omnibus vere penitentibus et confessis, qui in festo eiusdem sancte Catherine capellam ipsam devote visitaverint annuatim et ad conservationem ac fabricam huiusmodi manus porrexerint promptius adiutrices, septem annos et totidem quadragenas de iniunctis eis penitentiis misericorditer relaxamus, presentibus post viginti annos minime valituris. Volumus autem, si alias visitantibus dictam capellam vel ad conservationem seu fabricam huiusmodi manus adiutrices porrigentibus vel alias inibi pias elemosinas seu alias aliqua alia indulgentia imperpetuum vel ad certum tempus nondum elapsum duratura per nos concessa fuerit huiusmodi, presentes littere nullius existant roboris vel momenti.

Datum Rome apud sanctum Petrum, anno incarnationis dominice millesimo quadringentesimo quinquagesimo, decimo Kal. februarii, pontificatus nostri anno quarto.

U desnom uglu plike na sredini: L. de Castiliono, zapisa o taksi nema na licu bule. Ispod plike u desnom uglu dole: Poggius. U lijevom uglu: Gratis ubique de mandato domini nostri pape. H. Scrifclebin (?). Na poleđini ogromno: »R(egi-

---

[1]) Od riječi »dilectus filius« do »banus« bilo je prvobitno napisano nešto drugo, pa izbrisano i tamnijim mastilom, ali istom rukom napisan sadašnji tekst.

stra)ta de mandato domini nostri pape«. Sva ispisana slova nalaze se u donjem dijelu ogromnog slova **R**. Poggius. V(idi). Osim toga nalazi se na poleđini savremeni regest u gotičkoj polukurzivi »Indulgentia VII annorum etc pro capella beate Catarine in Cethina. N«. Kasnijih zapisa nema nikakvih, isto tako ni arhivskog broja.

Pergament je srednjefinog kvaliteta, veličine 49,7 × 27,4 cm, plika 7,4 cm. Vertikale lijevo 8,8 i 9,7 cm, desno 9,8 i 9,1 cm, prva horizontala 5, druga 9,3 cm ispod gornjeg ruba, dalje još 16 uboda odn. linija, od toga samo jedna neiskorištena pod plikom. Linije su povučene jako i vide se na poleđini kao ispupčenja.

Pismo L. de Castiliona ne zaostaje nimalo za pismom Jakova de Rizonibus iz bule Eugenija IV iz god. 1446. Castilione piše isto savršenu gotizirajuću minuskulu papske kancelarije, a i njegovo kićenje je potpuno jednako onome Jakova de Rizonibus. Početno slovo papinog imena N, izvedeno u uncijalnome obliku, visoko je 9,2 cm i široko 7 cm, iste visine su oba nadasve iskićena s u riječima servus servorum, dok su ostala slova papinog imena i početno **U**(niversis) inskripcije po 4,3 cm visoka i jako podebljana. Iste visine, ali nepodebljana su u prvome retku sva slova **b, f, l i s** (slova **h** nema). Potpis pisara »L. de Castiliono« na plici takmiči se, što se kićenja tiče, sa prvim slovom papinog imena i sa oba **s** (ispor. tab. II).

Pečatna vrpca sastoji se opet od 8 žutih i 8 ljubičastocrvenih svilenih konaca, provučena je kroz dva proreza na tipičan način papske kancelarije, a visi ispod pečata još oko 21 cm. Pečat je dobro sačuvan, avers je tradicionalni stari, revers ima u četiri reda legendu: » + /NICO/ LAVS / PP. V«.

16

BULA PAULA II OD 9 AUGUSTA 1467

Izdanja: Wadding [3] XIII, 468; Nedić nema; Fermendžin br. 1127 str. 272 samo nepotpun i loš regest.

Sadržaj: Papa hvali bosanske franjevce, koji su pomogli Matiji Korvinu osvojiti Jajce i u opsadi Jajca koja je zatim uslijedila davali Turcima zajedno sa stanovništvom i posadom takav otpor, da je sultan morao napustiti opsadu. Tom su prilikom 4 zarobljena franjevca umrla mučeničkom smrću. U svemu su franjevci od Turaka izgubili više od 30 domova, a mnogi od njih su morali izbjeći u susjednu Dalmaciju. Ovim izbeglicama papa daje privilegij, da žive nesmetano od drugih crkvenih vlasti kao pripadnici vikarije Bosne.

Pergament je tanak i fin, veličine 46,5 × 29 cm, plika 5,3 cm. Vertikale lijevo 3,7 i 4,7 cm, desno 4,8 i 3,6 cm od rubova, prva horizontala 4 cm, druga 7,8 cm ispod gornjeg ruba, dalje još 24 horizontale sa 15,5 cm prostora, iznimno sve ispisane.

Pismo je lijepa gotizirajuća minuskula, kićenje pompezno. Prvo papino slovo **P** spušta se u lijevoj margini do četvrtog retka, dok su ranije ta početna slova stajala uvijek na drugome retku, a sa svojom visinom od 9,6 cm siže gotovo do gornjeg ruba pergamenta. Njegovo stablo i luk su do 1,8 cm (!) široki, a njihova unutrašnjost »cum floribus«. Oba početna **S** u servus servorum su samo po 7,8 cm visoka, ali tim više iskićena. Ostala slova papinog imena »aulus« i početno **D**(ilectis), visoka po 3,8 cm, imaju do 1 cm široka stabla i lukove, iste visine od 3,8 cm su produženja svih slova **b, f i l** (drugih nema) u prvome retku.

ANU BiH АНУ БиХ

Pečatna vrpca je od crvenih i žutih svilenih konaca, a provučena na običan način kroz dva proreza. Pečat Pavla II je iznimka među papskim pečatima, jer je Pavao, kao što smo već u uvodu ukratko istakli, prekinuo sa tradicijom papske kancelarije. Avers je doduše zadržao oba tradicionalna lika apostola Petra i Pavla, ali ne pretstavlja više samo njihove glave, kao što je bio običaj vjekovima, nego na Pavlovom aversu oba apostola sjede na prestolu. Pavao drži u jednoj ruci mač, u drugoj knjigu, a Petar u jednoj ključ, u drugoj knjigu. Odozdo se između njih diže sa jednog oblog postolja križ, a odozgo se

S S
između njih spuštaju sa gornjeg oboda u dva reda slova P P. Slova.
A E
V T

natpisa dakle više nisu smještena horizontalno, kao prije, nego vertikalno.

Dok je avers zadržao tradicionalni oblik bar u osnovnoj zamisli, i ako ju je interpretirao na sasvim novi način, dotle je revers promijenjen potpuno. Mjesto ranijeg prostog papinog imena prikazuje Pavlov revers papu sa tijarom (papska mitra), kako sijedi na prijestolu, sa po jednim kardinalom sa svake strane, a pred njim se nalaze likovi klečećih ljudi, koji pretstavljaju poslanike italijanskih knezova, koji pozivaju papu na krstaški rat protiv Turaka. Schmitz-Kallenberg označava ovaj pečat kao »mit grosser Kunstfertigkeit ausgeführte Bulle«,[1]) ali to treba uzeti relativno. I avers i revers su izrađeni doduše dobro, svakako bolje nego što su bili stari tipari, ali rimski zlatari odn. graveri nisu najbolji, jer u isto vrijeme ima i u Italiji i u Francuskoj mnogo savršenijih produkata graverske umjetnosti. Od papine tijare nadole u luku teče natpis »Paulus pp II« prilično malim, ali veoma razgovijetnim slovima.

Od zapisa ima u desnom gornjem uglu plike najprije precrtano ime komputatora »M. de Castillione«, ispod toga neprecrtano drugo »F. de Burgo«, a ispod komputatora ime pisara sa iskićenim početnim slovima »N. de Benzie«. Ispod plike, u lijevom donjem uglu bule, najprije

V
je zabilježena taksa za bulu: X, t.j. 25. Da li je to 25 srebrnih groša,
X

kao što bi trebalo prema uredbi o taksama, ili je to 25 zlatnika, ne može se pouzdano reći, jer je bilo u XV stoljeću slučajeva, da se mjesto groša naplaćivala ista taksa u zlatnicima.[2]) I inače pretstavlja naša bula neizvjestan slučaj s obzirom na taksu. Naime, nigdje u uredbi o taksama nema predviđen slučaj, u kome bi se plaćalo 25 jedinica (bilo groša, bilo zlatnika). Isto tako ne dolazimo do jasnog rezultata ni ako uzmemo kao osnovu broj redaka, jer se za tri retka plaćalo prema uredbi jedan groš, prema tome bi naših 25 redaka iznijelo samo nešto više od 8 groša. U svakom slučaju ostaje naša bula s obzirom na taksu i na njezinu visinu izvan važeće uredbe o taksama, a način zaračunavanja nepoznat. Općenito uzevši, ova je bula prvi slučaj da kurija od bosanskih franjevaca naplaćuje taksu, sve dosadašnje su bile besplatne.

[1]) l. c. 110.

[2]) M. Tangl l. c. 69.

osim ako među izgubljenima nema koji raniji slučaj plaćanja bule. Ispod iznosa takse nalaze se jedno ispod drugog četiri imena kancelarijskih činovnika »A. de Muciarellis, P. de Chiarri, Jo(hannes) Tartarinus p. Rizonibus, F. de Grialbis«. Sasvim na lijevom rubu bule je mjesečeva oznaka »Aug(ustus)«.

Na poleđini pada u oči, da uopće nema nikakvog zapisa o registraturi, što je kod bula rijetka iznimka. Od papske kancelarije ima unesena samo dva imena, naime, u desnom donjem uglu, pisano glavačke, »Bonannus«, a između oba proreza za pečatnu vrpcu, pisano također glavačke, »A. de Pisci«, pisano prije provlačenja vrpce, jer je sada vrpca sasvim prekrila ime.

Osim ovih savremenih zapisa nalazi se na poleđini još regest zaveden rukom XVII stoljeća »36. Propter insignia merita et exartlatos labores indulget Paulus II, ut amissa per Turcos loca et conventus resumere nullo osistere audente possint«, a još mlađom rukom »Privilegium datum fratribus tempore regis Mathie, quando Turchus pugnavit contra Jaice 1467«. Ispod toga slovo Q, a još niže broj »№ 22«.

17

BULA PAVLA II OD 11 JULA 1469

Izdanja: Wadding nema: Theiner II, 409; Nedić 113 po Theineru; Fermendžin br. 1142 str. 279, nepotpun regest po Theineru.

Sadržaj: Papa naređuje svima crkvama i samostanima u kršćanskim zemljama oko Bosne, da vrate bosanskim franjevcima sve one knjige, kaleže, crkvenu odjeću, crkveni pribor i arhivalije, koje su franjevci za vrijeme provale Turaka, a osobito prilikom osvajanja Bosne od Turaka, prenijeli u samostane okolnih kršćanskih zemalja.

Pergament veoma fino izrađen, veličine 53,5 × 32,8 cm, plika 4,6 cm, vertikale lijevo 4,8 i 5,8 cm, desno 5,4 i 4,4 cm od rubova, prva horizontala 4, druga 8,4 cm ispod gornjeg ruba, osim toga još 34 horizontale sa 19,5 cm prostora, od toga samo jedna neiskorištena pod plikom.

Pismo je lijepa gotizirajuća kurijalna polukurziva sa izgledom kurzive. Kićenje je izvedeno prema propisu za bule »cum filo canapis«, jer je bula papin mandat. Prema tome, povećano je samo prvo papino slovo, početno slovo inskripcije V(enerabilibus) i slova **b**, **f**, **h**, **l** i **st** prvoga retka, dok su ostala slova papinog imena i oba početna **s** u servus servorum pisana običnim slovima. Bula bi, prema tome, izgledala skromno, ako joj ne bi početno papino slovo davalo neobično svečani izgled. Početno papino slovo **P** spušta se, naime, od gornjeg ruba pergamenta u lijevoj margini 16 cm duboko, te je ovo naše **P** od 16 cm visine najveće početno papino slovo uopće. Trbuh početnog slova zaprema 7 cm širine prvoga retka, širina stabla i obline trbuha na najširim mjestima iznosi po 1 cm, a sve je ispunjeno mastilom.

Na buli vide se još gornji dijelovi obe rupice za pečatnu vrpcu, međusobno udaljene 4,5 cm, ali je neko odrezao 19 cm široki komad plike i bule do visine rupica i ukrao pečat zajedno sa vrpcom. Vrpca je sigurno bila od konoplje, jer je bula kićena skromno, a pečat sigurno isti iznimni pečat Pavla II, koji smo upoznali kod prošlog broja, gdje je srećom ostao netaknut.

Zapisi su obični, u desnom uglu plike nalazi se zapis o taksi »Gratis de mandato domini nostri pape«, a ispod toga sa veoma iskićenim početnim slovima ime pisara »S. de Spada.« Ispod plike, u desnom donjem uglu bule, stoji ime reskribendara »L. Dathus«, a u lijevom donjem uglu bule najprije ponovljen zapis o taksi »Gratis de mandato domini nostri pape«, ispod toga ime komputatora »Adrianus«, oboje pisano aljkavom kurzivom, koja stoji u jakom kontrastu sa lijepim pismom same bule. Na poledini je pri vrhu u dva reda, izgleda istom kurzivom Adrijana, kratak sadržaj »Monitorium penale pro recuperam paramentorum et ornamentorum ecclesiasticorum ac bonorum aliorum spectantium ad domos fratrum de observantia minorum in vicaria Bosne«, na sredini poledine ogromnim slovima »R(egistrata) in camera apostolica«. U gornjem luku slova R je ucrtano početno slovo registratora G. U lijevom donjem uglu poledine je zapis XVII stoljeća »37. Excomunicatio Pauli pape secundi pro illis, qui bona provincie, videlicet calices, cruces, et alia bona ecclesiarum nostrarum retinent, sive a Turchis ablata sive alio quovis modo empta, et nollent restituere, sint excomunicati. Anno 1469.« Uz to je veliko podebljano slovo S.

18

BULA SIKSTA IV OD 12 AUGUSTA 1473

Izdanje: Jedino od Fermendžina br. 1151 str. 280 u cijelini (Wadding nema!) prema jednom transumptu, pisanom 29 septembra 1681 u Ljubljani od notara Dr. Carolus de Georgio. Taj transumpt nalazio se, prema Fermendžinu, u posjedu historičara Radoslava Lopašića, a original bule čuva se u franjevačkom samostanu u Ljubljani.

Sadržaj: Dozvoljava se franjevcima bosanske vikarije, pošto su njihovi samostani u Bosni od Turaka porušeni, da primaju preko Save, a do Drave, u dar nekretnine i da tamo ustanovljuju samostane.

Pergament je grub i debeo, veličine 56 × 32 cm, plika 7,3 — 7,7 cm, vertikale lijevo 4,8 i 6,2 cm, desno 6 i 4,5 cm od rubova. S obzirom na horizontale ova bula pretstavlja iznimku utoliko što nema samo dvije, nego tri horizontale, prvu 3,3 drugu 4, treću 7,1 cm ispod gornjeg ruba. Druga horizontala je suvišna, jer sva produženja slova sižu od treće do prve. Zog toga izgleda vjerovatno, da su najprije povučena druga i treća horizontala, ali je to dalo samo 3,1 cm udaljenosti, te je naknadno povučena još prva, da se udaljenost poveća na 3,8 cm. Dalje ima još 40 horizontala na 16,7 cm prostora, od toga 9 neiskorištenih pod plikom.

Po pismu i kićenju spada naša bula opet među najluksuznije i najljepše elaborate papske kancelarije. Pismo je lijepa gotizirajuća papska minuskula, prvo papino slovo i oba s u servus servorum su po 7,6 cm visoki i uljepšani crtežima, ostala slova papinog imena »ixtus«, početno D(ilectis) inskripcije i sva slova b, f, l i s prvoga retka povećana su na udaljenosti prve i treće horizontale. U tekstu su sasvim prema propisima povećana početna slova arenge i sankcije, ali u manjoj mjeri.

Pečatna vrpca sastoji se od žutih i ljubičastocrvenih, sada sasvim izblijedjelih svilenih konaca, provučena je na običan način i visi ispod pečata još 31 cm. Sa pečatom se Siksto IV vraća opet na stare tradicije papske kancelarije i s obzirom na avers i s obzirom na revers.

Avers prikazuje opet samo glave obaju apostola, ali su one nešto reljefnije i tehnički dotjeranije nego što su bile do Pavla II, iako se o kakvim savršenim produktima graverske vještine ne može govoriti. Natpis SPA — SPE nije više smješten horizontalno iznad glava apostola, kao što je bio do Pavla II, nego vertikalno između obje glave. što je zapravo novotarija Pavla II. Naša bula pretstavlja rijetkost zbog toga što nema sva tri slova, dakle S S P P / P P, nego samo A E. Kod toga se ne radi možda o nekom oštećenom pečatu, nego se vidi, da je bio tipar takav, jer za oba S iznad PA i PE nema mjesta ispod kruga. Kao u pogledu aversa, tako se Sikst IV vraća na staru tradiciju i u pogledu reversa, koji nosi u četiri reda opet papino ime: + / SIXTVS / PAPA / IIII . Kao što se vidi, i na reversu je provedena jedna novost, naime naslov PAPA ne skraćuje se više P P, nego se piše svima slovima.

Zapisi su opet obični, u gornjem desnom uglu plike je najprije zapis o taksi, i to čistim kurzivnim slovima, »Gratis de mandato summi domini nostri pape«, ispod toga, sa velikim i ukusno kićenim početnim slovima, ime pisara »Sinolfus«. Ispod plike, u donjem desnom uglu bule u lijepoj humanističkoj minuskuli je ime »L. Grifus«, za koga se iz zapisa na poledini vidi, da nije reskribendar, nego registrator. Ispod plike, u donjem lijevom uglu bule, kurzivom je ponovljeno »Gratis de mandato summi domini nostri pape« i istom kurzivom potpis komputatora »M. de Sole«. Sasvim na lijevom rubu bule nalazi se mjesečeva oznaka »Sep(tembris)«, te se vidi da je ova, 12 augustom datirana bula izradena tek u mjesecu septembru, dok je slijedeća naša, također gratis-bula od 18 augusta odložena čak za oktobar.

Na poledini nalazi se pri vrhu istom kurzivom kao zapisi o taksi, t.j. zacijelo rukom komputatora M. de Sole, kratak regest »Concessiones pro vicario et fratribus ordinis minorum provincie Bosne«. Po sredini bule je ogromnim slovima u takozvanoj »Gitterschrift« zapis o registraturi »R(egistra)ta apud me Grifum«. Kraj toga je brojka 25. Regest od ruke XVII stoljeća nalazi se i na ovoj buli, ali je tako izblijedio, da se više ne može pročitati. Broja kraj regesta nema nikakvog, jedino se ispod njega nalazi podebljano, 1 cm visoko slovo O.

19

BULA SIKSTA IV OD 17 AUGUSTA 1473

Papa dozvoljava bosanskim franjevcima, da mogu za idući provincijalni sastanak (capitulum) između sebe izabrati podesnog ispovjednika, dalje da mogu preuzeti crkvicu Sv. tri kralja kod Klisa, koju je sagradio neki siromah.

Sixtus episcopus servus servorum dei. Dilectis filiis Francisco de Ragusio vicario et universis fratribus ordinis fratrum minorum provincie Bosne secundum morem eiusdem ordinis salutem et apostolicam benedictionem.

Devotionis vestre sinceritas, qua nos et romanam ecclesiam reveremini, ac fidei et religionis vestre constantia nos inducunt, ut piis vestris votis, per que animarum vestrarum salutem et eiusdem religionis pro-

pagationem desiderare videmini, favorabiliter annuamus. Hinc est quod nos in hac parte vestris humilibus supplicationibus inclinati vobis et vestrum cuilibet, ut durante celebratione vestri capituli provincialis proxime futuri confessorem ydoneum vestre professionis eligere possitis, qui vestrum cuiuslibet confessionibus diligenter auditis pro commissis per vos et quenlibet vestrum criminibus, excessibus et peccatis etiam in singulis sedi apostolice reservatis casibus semel duntaxat debitam vobis et cuilibet vestrum absolutionem in forma ecclesie consueta impendere et penitentiam salutarem iniungere libere et licite valeat devotioni vestre auctoritate apostolica tenore presentium concedimus et etiam indulgemus. Et insuper donationem vobis de quadam capella sub vocabulo Trium Regum prope castrum de Clisia Spalatensis diocesis per quendam Christifidelem pauperem, qui ut asseritis illam propriis expensis et manibus edificavit, factam harum serie ratam et gratam habentes illam auctoritate apostolica predicta dictis tenore et auctoritate confirmamus et etiam aprobamus ac vobis et vestrum cuilibet illam recipiendi et eiusdem ordinis professoribus perpetuo eam inhabitandi et in illa sub regularis iugo observantie altissimo famulandi perpetuo licentiam elargimur per presentes. Non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis et presertim felicis recordationibus (!) Bonifatii pape VII, predecessoris nostri, prohibentis ne fratres mendicantes in civitate, villa, castro seu loco quocunque ad habitandum domos vel loca quevis de novo recipere presumant absque sedis apostolice. licentia speciali, faciente plenam et expressam ac de verbo ad verbum de huiusmodi prohibitione mentionem ceterisque contrariis quibuscunque. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre concessionis indulti, confirmationis, approbationis et elargitionis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem etc.[1])

Datum Tibure, anno incarnationis dominice millesimo quadringentesimo septuagesimo tertio, sextodecimo Kal. septembris, pontificatus nostri anno secundo.

Na plici u desnom uglu sredinom samo ime pisara: + Sinolfus +. Ispod plike u desnom uglu dole: ime registratora: L. Grifus. U lijevom uglu sredinom: Gratis de mandato s(ummi) ili s(anctissimi) domini nostri pape. Uz to je ime komputatora B. Captotis. Sasvim na rubu oznaka mjeseca: Octobris. Na poleđini ogromno: R(egistra)ta apud me. L. Grifum. Sasvim pri vrhu poleđine savremenom sitnom kurzivom: Pro vicario et fratribus minorum provincie Bosne. Oko krupno pisanog imena »Grifum« rukopisom XVII-tog stoljeća regest: »N. Bula, quod fratres prouincie Bosne alter alterum tempore capitoli prouincialis de omnibus cassibus (!). absolvere possit etiam sedis apostolice reseruatis et concessio nostri monasterii apud castrum Clissiam. Anno 1473. № 40. Sixtus IV.«

Pergament je finog kvaliteta veličine 50 × 28 cm, plika 7,7 cm. Vertikale lijevo 5,4 i 7,1 cm, desno 7 i 5,2 cm od rubova, prva horizontala 4,6 cm, druga 8,8 cm ispod gornjeg ruba dalje još 18 uboda odn. horizontala, od toga tri neiskorištene pokrivene plikom.

---

[1]) Slijedi poznata poen-formula.

Pismo Sinolfa je srazmjerno krupna polukurziva sa izgledom kurzive, a isto gotizirajućeg karaktera. Kaligrafski stoji Sinolfovo pismo znatno ispod kvaliteta Jakova de Rizonibus ili L. de Castilione. Kićenje je isto tako pompezno kao ranije, prvo papino slovo **S** je 7,5 cm visoko i 8,2 cm široko, sa obiljem ornamenata, oba **s** su po 7,5 cm visoka i bogato iskićena, ostala slova papinog imena »ixtus« i početno **D**(ilectis) inskripcije su po 4,2 cm visoka i podebljana, slova **f, l** i **s** (drugih nema) u prvome retku su isto po 4,2 cm visoka, ali nepodebljana.

Pečatna vrpca sastoji se opet od žutih i ljubičastih konaca, provučena je kroz oba proreza na ustaljeni način, a ispod pečata je odrezana uz sami pečat. Pečat je istog novog tipa kao u prethodnom broju, ali je tipar aversa već promijenjen. Izmedu obaju apostolskih glava ne nalazi se više krnje $\frac{P\ P}{A\ E}$, nego već u redu ispisano $\frac{S\ S}{P\ P}$. Da li je papska kancelarija u toku ovih šest dana, od 12 do 17 augusta, promijenila tipar, ili su u njoj istovremeno bila u upotrebi oba tipara, ne može se na osnovi naših dvaju bula konstatovati. Ni revers nije više onaj isti kao prije osam dana; novi, doduše, glasi jednako: » + SIXTVS · PAPA · IIII • «, ali je na novome tiparu ime ograđeno tačkama, koje se jedva opažaju.

20

LISTINA VIKARA FRA MIHAJLA KRISTINI SEUALICO OD 4 NOVEMBRA 1486

Vikar Bosne fra Mihajlo de Crouacia prima Kristinu, udovicu Marka Seualico iz Labina, zbog njezinih zasluga, u bratovštinu sv. Franje.

In Christo sibi carissime, honeste domine Christine, relicte quondam Marci Seualici de Albona, ordinis beati Francisci devotissime ac benefactrici nostre specialissime frater Michael de Crouacia, eiusdem ordinis vicarius vicarie Bosne, quamvis minorum salutem et pacem in domino sempiternam. Quamquam excantatis zelo omnibus teneamur, illis tamen longe amplius obligamur, quorum dilectionem certis beneficiorum indiciis frequentius experimus. Perinde devotionis tue sinceritatem attendens, quam ob dei omnipotentis reverentia et predicti seraphici patris nostri Francisci merita ad nostrum geris ordinem, uti pia et veridica fratrum nostrorum relatione cognovi, dignum putavi et divine acceptabili voluntati, ut ab ipso ordine prerogativa sentias spiritualium gratiarum et beneficiorum, prout in nostris apud deum servavimus desideriis spiritualiter recompensare affectamus. Eapropter ego, qui licet indignus inmeritus curam fratrum predicte vicarie habeo, te ad nostram confraternitatem ac ad universa et singula nostre vicarie suffragia in vita recipio, pariter et in morte plenam tibi missarum, officiorum, orationum predicationum, jeiuniorum, vigiliarum, disciplinarum, meditationum, et omnium aliarum bonarum operationum partecipationem tenore presentium gratiose concedendo, que per fratres prenotate vicarie offerari acceptareque dignabere clementia salvatoris.

Datum in loco nostro sancte Marie Tersati, 4 novembris 1486.

Listina je pisana na malome komadu pergamenta italijanskog načina izrade, dimenzija 15,7 × 11,2 cm, plika 4 cm. Margine gore 2,5 cm, desno 1,8 — 1,2 cm, dole su posljednja dva retka pokriveni plikom.

Pismo je dopadljiva okomita humanistička kurziva, kao jedini ukras proteže se prvo povećano slovo I u obliku ribe niz cijelu lijevu marginu, ali je crtež prilično nespretan. Vrpca za pečat je sastavljena od crvenih i zelenih vlakana nepredene svile, provučena je kroz dva široka proreza na način papske kancelarije, pečat je sa vrpce nestao.

Na poledini nalazi se samo rukom XVII stoljeća zapis »Sunt filianziae a quondam fratre Michaele de Crovacia vicariae Bosne superioris (?) alicui benefatrici datae 1486 Tersati.«

21

PISMO UGARSKOG KRALJA VLADISLAVA PAPI JULIJU II OD 12 OKTOBRA 1504

Kralj Vladislav moli papu, da dozvoli franjevcima u Jajcu da dovrše neki samostan u Slavoniji, odakle bi se snabdijevali o istim prilikama, kada kralj snabdijeva svoju posadu u Jajcu.

Beatissime pater et domine clementissime: Post humilem mei commendacionem ad oscula pedum sanctitatis vestre beatorum. Est quoddam monasterium fratrum ordinis sancti Francisci de observancia in civitate mea Jaijcza, que caput est Bozne provincie, fundatum, sub vicario provincie Bozne existens. Cuius quidem monasterii fratres a compluribus annis ad magnum profectum populi ac eciam conservacionem eiusdem civitatis ibidem commorati sunt. Sed ex quo ad eandem civitatem ex eo, quod omnia alia castra et municiones a Thurco sunt occupata, frumentum et alia victualia cum maxima difficultate deferuntur, nonnunquam evenire solet, quod propter caristiam annone homines in pretacta civitate mea commorantes eisdem fratribus necessarium victum subministrare nequent atque ob id coguntur idem fratres frequenter ad regna mea Hungarie sive Sclauonie venire et frumentum ac alia victualia mendicando ibidem conquirere illaque non semper, sed comodis tantummode temporibus, dum videlicet ego ad pretactam civitatem et castrum meum Jaijcensem victualia armata manu imponere facio, ipsi quoque fratres inducere possunt. Hac igitur de causa vellent pretacti fratres in monasterio Jaijczense degentes monasterium quoddam, quod ex ista parte Zauii fluvii inchoatum est, perficere et illud eciam inhabitare. Et licet monasterium illud sit sub provincia vicarii regni Hungarie, in qua idem fratres Jaijczenses sine speciali indulto sanctitatis vestre et revocacione eciam cuiusdem bulle Eugenii pontificis, in qua cavetur, ne fratres, qui sunt sub vicario Boznensi, ultra Zawuum fluvium sine speciali revocacione eiusdem bulle aliquod monasterium fabricare aut inhabitare possint. Tamen ex quo ipsi, dum ad regna mea Hungarie sive Sclauonie venire volunt, non habent ubi commode hospitari aut eciam ubi victualia sua, que a nobis et catholicis hominibus mendicando conquirunt, interea temporis, quousque eadem ad

monasterium isporum de Jaijcza deferre valuerint, tute collocare possint, putavi ad meum pertinere officium, ut apud sanctitatem vestram pro eisdem fratribus intercederem atque eidem humillime supplicarem, quatenus ipsa dignetur pretactis fratribus Jaijczensibus id graciose annuere atque concedere cum revocacione eciam bulle Eugenii pape, ut ipsi propter raciones premissas pretactum monasterium, quod ex ista parte Zawi fluvii in bonis nobilium Gijlethfii in comitatu de Posega edificari inceptum est, perficere et consumare ac in eodem eciam inhabitare valeant atque possint. Qua ex re sanctitas vestra non mediocrem fructum afferet non solum civitati et monasterio Jaijczensi, sed toti eciam reipublice christiane et mihi quoque in hoc sanctitas vestra graciam faciet singularem, quam ego perpetuis meis obsequiis erga sanctam illam sedem apostolicam promereri studebo. Altissimus dignesime faustam et felicem conservare. Ex Buda, XII octobris, anno salutis tur sanctitatem vestram pro augmento et gloria fidei christiane diutismillesimo quingentesimo quarto, regnorum meorum Hungarie etc. anno XV, Bohemie vero XXXIIII.

Eiusdem sanctitatis vestre devotus filius Wladislaus, dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc.

U desnom uglu dole: G. Secretus. Na poleđini: Sanctissimo in Christo patri et domino, domino Julio secundo, divina providencia sacrosancte romane et universalis ecclesie summo pontifici, domino meo clementissimo.

Pergament je njemačkog načina izrade, neobično finog kvaliteta, sa obje strane jednako bijel, danas mjestimično požutio od vlage, dimenzije 46 × 41,5 cm, bez plike. Margine su odijeljene linijama izvučenim olovkom, lijeva vertikala 8 cm, desna 4,6 cm od rubova, prva horizontala je 4,6 cm ispod gornjeg ruba, osim nje ima još 19 horizontala, koliko ima i redova pisma.

Pismo je veoma brižljiva i razgovijetna humanistička polukurziva. Kao jedini ukras služi prvo slovo **B** u margini, 2,8 cm visoko i ponešto podebljano. Potpis kralja je u cjelini pisan od pisara, i to običnim slovima bez ikakvog povećavanja i kićenja.

Vladislavljeva molba je presavijena kao pismo, odozgo 9,5 cm dole, zatim sa desne 15,2 cm i sa lijeve 11 cm unutra. Na sastav obaju pregiba nalijepljen je pečat od crvenog voska, promjera 7 cm. Pečat mora da je prethodno pravljen na izvrnutom tiparu i zatim samo zalijepljen preko sastava obaju pregiba, jer crveni vosak nigdje ne prelazi preko kružnice tipara. Od cijeloga pečata sačuvani su samo mali dijelovi na lijevom pregibu, a više od tri četvrtine je uništen.

Na poleđini nalazi se ispod originalne adrese još recentni regest »Wladislaus rex supplicat in his litteris pro revocatione bullae Eugenii, et licentia, ut ex hac parte Sawi in regno Sclauoniae, Posegae, fratres Jayzenses monasterium inceptum consumare valeant«. Gore u lijevom uglu je slovo **Z**, arhivskog broja nema nikakvog.

Ovaj primjerak Vladislavljeve molbe je zacijelo duplikat originala, koji je poslan u Rim, dok je duplikat ostao u rukama franjevaca.

22

BULA LAVA X OD 1 OKTOBRA 1515

Izdanje: Jedino kod Fermendžina br. 1197 str. 308 po originalu, koji se nalazi u franjevačkom samostanu u Trsatu. Primjerak što se čuva u franjevačkom samostanu u Ljubljani izgleda da je duplikat trsatskog originala.

Sadržaj: Sve povlastice, koje je primila bivša velika provincija Bosna, protežu se i na novu, uz provinciju Bosna Argentina osnovanu provinciju Bosna-Croatia.

Pergament je tanak i fin, veličine 49,5 × 28,5 cm, plika 8,5 — 8,8 cm, vertikale lijevo 5,2 i 6,8 cm, desno 6,2 i 4,8 cm od rubova, prva horizontala 2,6 cm, druga 7,2 cm ispod gornjeg ruba (međuprostor 4,6 cm!), dalje još 17 horizontala na prostoru od 16 cm, od toga 4 neiskorištene pod plikom.

Pismo je još uvijek stara papska gotizirajuća minuskula, kićenje isto tako luksuzno, kao ranije, jedino početno papino slovo **L** nije više tako visoko kao što su ta slova bila ranije, ono siže samo malo iznad prve horizontale, a leži 4,5 cm široko na drugoj horizontali i sve je iskićeno »cum floribus«. Mnogo viša su oba **s**, opet nadasve iskićena i po 7 cm visoka. Ostala slova papiong imena »eo« i početno **D**(ilectis) inskripcije zauzimaju prostor između prve i druge horizontale, prema tome su po 4,6 cm visoka, ali slova **O** i **D** su neukusno podebljana samo pri vrhu, dok su im donji lukovi tanki. Povećanja slova **f**, **l** i **s** (drugih nema) obična su.

Vrpca za pečat sastavljena je od žutih i ljubičastih svilenih konaca, provučena je na običan način i visi još 30 cm ispod pečata. Taj je ostao nepromijenjen, avers ima obje apostolske glave istog tipa

S S
P P,

kao u XV stoljeću i vertikalan natpis a revers u četiri retka pa-

A E

pino ime, ali pri vrhu više ne stoji križ, nego samo krupna tačka: . / LEO / PAPA / :X:

Da je ljubljanski primjerak ove bule samo duplikat, može se suditi po kancelarijskim zapisima, jer nedostaju bitni sastavni dijelovi zapisa kod originalnih bula. U desnom uglu plike je naime samo ime pisara sa lijepo iskićenim i jako povećanim početnim slovima »Jo(hannes) de Radicibus« a nedostaje zapis o taksi. Mimo svih običaja nalazi se zapis o registraturi na licu u lijevom uglu plike »R(egistra)ta post taxam«, dok se ispod plike ni lijevo ni desno ne nalaze uopće nikakvi zapisi.

Na poleđini je sredinom pri vrhu samo ime »A. de Cianis«, a savremeni regest kurzivnim slovima »Confirmatio privilegiorum provintie Bosne. 1515« nalazi se u desnom donjem uglu poleđine, okrenut za 90° prema tekstu u unutrašnjosti. Između obaju proreza stoji u lijepom round-pismu skraćeno ime, zacijelo bulatora, »Jo. Cor.« Regest rukom XVII stoljeća glasi »Leonis X confirmativa omnium privilegiorum et exemptionum a summis pontificibus predecessoribus indultorum Vicariae Bosnae Croatiae Minorum de observantia. № 40. F.«

23

BREVE PAVLA III OD 2 JUNA 1539

Papa obećava, da će se franjevački samostani i crkve,koji su sada okupirani od Turaka, vratiti poslije oslobođenja, za koje postoji nada, u sastav bosanske provincije, osobito u Beogradu, Jajcu i Skradinu.

PAVLVS PAPA III.

Dilecti filii, salutem et apostolicam benedictionem! Cum, sicut exponi nobis nuper fecistis, nonnulla loca seu conventus vestri ordinis minorum provinciae Bosnae a Turcis occupentur et in dei pietate pariter et misericordia speretis fore aliquando, ut ipsa loca seu conventus recuperentur. Nos eiusdem vestrae provinciae indemnitati paterne providere volentes vestrisque precibus nobis super hoc humiliter porrectis inclinati auctoritate apostolica tenore presentium decernimus et declaramus, quod quandocumque ipsa loca seu conventus e manibus ipsorum Turcarum recuperabuntur, illa et precipue Belgradi et Jaizae ac Scardonae ad vos et vestram provinciam spectent et pertineant, prout antequam occuperentur spectabant et pertinebant, neque per aliquem super dictis locis aut super ornamentis et libris ecclesiarum dictorum et aliorum vestrae provinciae locorum molestari posse in ipsius provinciae damnum sine universali totius dictae provinciae consensu et voluntate. Inhibentes sub indignationis nostrae paena quibusvis vestris superioribus, ne contra tenorem presentium in aliquo absque nostra speciali licentia se intromittant. Non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis ac vestri ordinis privilegiis et indultis per sedem apostolicam concessis, confirmatis et innovatis caeterisque contrariis quibuscunque.

Datum Romae apud sanctum Petrum sub anulo piscatoris, die II Iunii MDXXXIIII, pontificatus nostri anno quinto.

U desnom uglu dole: Blosius. Na adresnome polju izvana: Dilectis filiis ministro, guardianis et fratribus ordinis minorum de observantia provinciae Bosnae secundum morem dicti ordinis. Dalje rukom 18-tog stoljeća: ut conventus a Turcis occupatos et recuperatos possidere possint. Kraj toga precrtan broj »№ 16«, na donjem polju broj »40«.

Pergament je, kao kod svih breve, njemačkog načina izrade, tanak kao papir, dimenzija 45,8 × 15,7 cm. Margine su gore 3,4 cm, lijevo 4,8 cm, desno 2 — 2,6 cm, ispod teksta ostaje 7,5 cm neispisanog prostora.

Pismo je razgovjetna kurziva XVI stoljeća, slova su šiljata, a ne obla. Prvo slovo **D** je samo neznatno povećano na 1,1 cm visine, inače pismo nema nikakvih ukrasa. Intitulacija PAULUS PAPA III iznad teksta pisana je, kao kod svih breve, običnim kapitalnim slovima.

Breve je presavijen najprije polovinom slijeva nadesno, zatim još jedanput polovinom, poslije toga je odozgo i odozdo presavijena po jedna trećina, tako da u složenom stanju ima 12 polja po 11,7 × 5,2 cm. Traka za obmotavanje i na nju udareni pečat »anulus piscatoris« na vosku je kod otvaranja nažalost upropašten i zacijelo bačen.

ANU BiH АНУ БиХ

G. Čremošnik, DIE ARCHIVRESTE DER MINORITENVIKARIE VON BOSNIEN

(ZUSAMMENFASSUNG)

Von den ungefähr 150 Bullen, die von der päpstlichen Kanzlei während des Mittelalters und zu Beginn der Neuzeit an die Minoritenvikarie von Bosnien gerichtet wurden und die nur auf Grund ihrer in den Registerbüchern erhaltenen Konzepte bekannt waren und nach diesen Konzepten von Lucas Wadding in Annales Minorum, von August Theiner in Monum. Hungariae bzw. Monum. Slavorum meridionalium und von Eusebius Fermendžin in Acta Bosnae veröffentlicht sind, schien der grösste Teil der Originale verloren gegangen zu sein, mit Ausnahme von 16 Bullen, die im Minoritenkloster von Gyöngyös aufbewahrt werden, wovon sich jedoch nur zwei auf wirklich bosnische Angelegenheiten beziehen, und von 25 Bullen im Kloster von Trsat bei Rijeka (Fiume), die aber auch nur die Angelegenheiten des Küstenlandes, nicht aber Bosniens betreffen.

Der Verfasser wurde vom P. Dr. Roman Tominec, dem wir zu grossem Dank verpflichtet sind, darauf aufmerksam gemacht, dass sich im Minoritenkloster von Ljubljana mehrere päpstliche Bullen und andere Urkunden, welche die Minoritenvikarie von Bosnien angehen, befinden. Bei ihrer Sichtung stellte es sich heraus, dass dies die Reste des einstigen Archivs der Minoritenvikarie von Bosnien sind.

Die Reste des Archivs der bosnischen Minoritenvikarie kamen in das Kloster von Ljubljana vor dem Jahre 1681, denn von der Bulle des Papstes Sixtus IV. vom 12. August 1473 (unsere Nr. 18), deren Original sich im Kloster befindet, wurde am 20. September 1681 vom Notar von Ljubljana Dr. Carolus de Georgio eine beglaubigte Abschrift verfertigt und von Fermendžin auf Grund dieser Abschrift als No. 1151 veröffentlicht. Vor der Uebertragung nach Ljubljana befanden sich diese Reste des Archivs wahrscheinlich in irgend einem Minoritenkloster, welches im Jahre 1514, gelegentlich der Teilung der seinerzeitigen grossen Minoritenvikarie Bosnien in die neuen kleineren Vikarien Bosna-Argentina und Bosna-Croatia, unter die Vikarie Bosna-Croatia, später aber unter die Vikarie Carniola zu stehen kam. In jenes unbekannte Kloster kamen die Archivreste sicher zur Zeit der Flucht der bosnichen Franziskaner vor den eindringenden Türken, wie dies die Bulle Paul's II. vom 11. Juli 1469 (Theiner, II. 409) so lebhaft schildert.

Im XVII. Jahrhundert, ob vor der Ankunft nach Ljubljana oder erst nach ihr, lässt sich nicht feststellen, wurden die Dokumente des ehemaligen bosnischen Vikariatarchivs nummeriert. Von den erhaltenen Dokumenten trägt die kleinste Nummer 2 die Bulle Innozenz's VI. vom 28. Juni 1357 (unser No. 1), die höchste Nummer 40 aber die Bulle Leo X. vom 1. Oktober 1515 (unser No. 22). Mithin scheint nur eine Urkunde, die älter war als die Bulle vom Jahre 1357, verloren gegangen zu sein und viel mehr als 40 Dokumente scheint der gerettete Teil des Vikariatarchivs, nach der hohen Jahreszahl 1515 zu schliessen, nicht beinhaltet zu haben. Im Minoritenkloster zu Ljubljana sind jedoch von dieser Gesammtzahl von 40 Dokumenten nur noch 22 erhalten (unser

No. 10 stellt kein erhaltenes Dokument dar), mindestens 18 sind noch nach jener Nummerierung des XVII. Jahrhunderts verloren gegangen, ob in Ljubljana, oder noch vor Ljubljana, lässt sich auch nicht feststellen.

Die erhaltenen 22 Dokumente, wovon 14 Bullen im Original, 2 Bullen im Transumpt, 1 Breve im Original (unser No. 23) und 5 Urkunden von anderen Ausstellern (unsere No. 7, 8, 11, 20 und 21) sind ein bescheidener, aber trotzdem erfreulicher Rest des seinerzeitigen Archivs der Minoritenvikarie von Bosnien, desto mehr, als sich unter ihnen 4 bisher unbekannte Bullen (unsere No, 5, 12, 15, 19), ein Breve (No. 23) und 4 bisher unveröffentlichte sonstige Urkunden (No 7, 8, 20, 21) befinden. Von den bisher bekannten Bullen wird im vorliegenden nur die Beschreibung ihrer äusseren Merkmale, von den unbekannten aber ausserdem ihr Text gegeben.

Die erhaltenen Bullen sind von grossem Interesse für die Diplomatik der Papsturkunden. Die Bulle Martin's V. vom 23. August 1418 (No. 6) dürfte ein Unikat in Bezug auf die Ausfertigung sein. Ihr Schreiber Johann von Patringen fing sie als »bulla cum filo canapi« an, wurde aber darauf aufmerksam gemacht, dass es eine »bulla cum filo serico« werden muss. Kurz entschlossen radierte er die schon geschriebenen Worte »Martinus episcopus« oberflächlich aus, drehte das Pergament um, so dass der Oberteil zum Unterteil wurde, schrieb die erste Zeile mit all den für die Bullen cum filo serico vorgeschriebenen Verzierungen aus, bog nach der Fertigstellung den Unterteil vorschriftsmässing in die Plika um und kamen die ausradierten, aber noch gut lesbaren Worte Martinus episcopus auf die Innenseite der Plika. Es ist dies ein interessantes Gegenstück zur bekannten Zurechtweisung eines Korrektors »corrige titulos, quia non est cum serico« (Schmitz-Kallenberg, Papsturkunden[2] S. 90).

Unsere Bullen geben ein gutes Bild vom Umschwung in Bezug auf die Verzierung der ersten Schriftzeile der Bullen »cum filo serico«, der in den 60-er Jahren des XIV. Jahrhunderts eintrat und bisher zu wenig beachtet wurde. Unsere Bulle Innozenz's VI vom Jahre 1357 (No. 1) ist noch genau so gehalten, wie z. B. die vom Innozenz IV aus dem Jahre 1253 (Arndt-Tangl Taf. 89): Der erste Buchstabe J ist auf 6 cm vergrössert, das Innere des Schaftes »cum floribus«, die übrigen Buchstaben des Namens sind aber in gewöhnlicher vergrösserter Gitterschrift ohne Verstärkung der einzelnen Schäfte gehalten. Schon unsere Bulle Urban's V von 13. Dezember 1369 (No. 2) ist grundverschieden davon. Während das Inizial des päpstlichen Namens auch weiterhin vergössert und cum floribus ausgeführt wird, werden die übrigen Buchstaben des Namens nicht mehr in Gitterschrift, sondern in pompösen getrennten Buchstaben mit stark verstärkten Schäften und Rundungen ausgeführt. In gleicher Weise beginnt man die Anfangs S in den Worten »servus servorum« zu zieren, die Höhe der beiden Buchstaben wird immer grösser, bis sie zu Anfang des XV. Jahrhunderts die gleiche Höhe mit dem Inizial des päpstlichen Namens erreichen und zusammen mit dem Inizial wahre Meisterstücke von Schreib- und Zeichenkunst vorstellen. (vgl. die beiden Tafeln im Anhang).

In Bezug auf die einzelnen Kanzleivermerke halten sich unsere Bullen in den gebräuchlichen bezw. vorgeschriebenen Grenzen der päpstlichen Kanzlei. Eine Ausnahme, die aber auch anderswo vorkommt,

sind unsere Bullen No. 9 und 22, da sie den Registraturvermerk auf der Vorderseite der Plika neben dem Vermerk über die Taxen tragen. Unter den Papstsiegeln ist das Siegel Sixtus' IV auf der Bulle v. 12. August 1473 (No. 18) insofern eine Ausnahme, als es auf der Apostel-

$$\begin{matrix} S & S \\ P & P \\ A & E \end{matrix}$$

seite nicht die Buchstaben P P, sondern nur A E trägt.

Für die Geschichte des Minoritenordens in Bosnien ist die Bulle Gregors XI. vom 22. Juni 1372 (No. 4) von äusserster Wichtigkeit: Der Papst fordert auf, es mögen sich Franziskaner aller Länder zur Missionstätigkeit in Bosnien melden, jedoch nur bis zu Höchstzahl von 60 »inter literatos et laicos«. Auf die Innenseite der Plika dieses päpstlichen Aufrufes schrieb P. Bartholomeus de Alvernia, der volle 40 Jahre (1367—1407) die Würde des Vikars von Bosnien bekleidete, eigenhändig die Worte: »Ego frater Bartholomeus de Alvernia, vicarius predicte vicarie Bosne, ex uirtute presentis bulle XX fratres recepi ante annum istum, scilicet MCCCLXXX^{m} et diem nativitatis X«, und darunter »Et usque nonagesimum V^{m} credo quod tantum VI«. Der Aufruf brachte also eine schwere Enttäuschung ein.

Für die Geschichte von Bosnien ist die Urkunde des Königs Tvrtko II Tvrtković vom 25. Jänner 1436 (No. 11) insoferne von Interesse, als sie mit einem Siegel versiegelt ist, welches bisher nur von Tvrtko's Nachfolger Stephan Thomas bekannt war und demgemäss dem Thomas zugeschrieben wurde, laut unserer Urkunde aber schon von Tvrtko II stammt.

АНУ БиХ

